

ORD & SAG 24

ISSN 0108-8025

Udgivet af
Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning
Nordisk Institut, Aarhus Universitet
december 2004

Redaktion: Viggo Sørensen
Layout: Kirsten Lyshøj

Trykt i 1200 eksemplarer
Fællestrykkeriet, Aarhus Universitet

INDHOLD:

Viggo Sørensen: Beretning fra center og ordbog	2
Asgerd Gudiksen: Gensyn med brød og kage – eller hvad betyder dét i ømålene	4
Hans Jakob Nielsen: Pas på – det er jysk!	13
Inger Schoonderbeek Hansen: Mæh, sagde fuglen!	17
Johannes Diederichsen og Christian Pedersen: E Alsingergild'	28
Torben Arboe: Aakjær og Burns revisited	36
Nina K. Grøftehaug og Viggo Sørensen: Det howwer a godt!	39
Spørg "Skautrup"	55
Torben Arboe: Fra den thy'ske vestkyst – anmeldelse	57
Marinus Poulsen: Te Mar'ken i Holsbrow' (5)	60

Viggo Sørensen:

Året, der gik **– beretning fra center og ordbog**

Vort institut er blevet til Peter Skautrup Centret – og instituttets stifter hermed samtidig bragt i erindring! Den nye administrative status har imidlertid ikke medført ændringer i bemandsituationen eller i det daglige arbejde.

Redaktionen af Jysk Ordbog har pga. en barselsorlov fået et lidt mindre omfang end sidste år. Der er dog redigeret 323 spalter tekst, 29 udtalekort og 94 udbredelseskort, hvorved redaktionen er nået halvvejs gennem Hu-. Af det redigerede er afsnittene frem til og med Hi- kontrollæst og publiceret på nettet; talrige smårettelser og tilføjelser er indføjet i de tidligere publicerede afsnit.

Udnyttelsen af ordbogens spørgelistebesvarelser fortsætter på fuld kraft: svarene på endnu 196 spørgsmål er indtastet i database, med efterfølgende udtræk til 698 skitsekort og udskrift af ca. 3.000 sedler til ordbogens centralkartotek. En yderligere tilgang på ca. 2.000 sedler hidrører fra udskrift af dialektlitteratur og båndaflysninger.

Via fondsbevillinger er arbejdet med henvisninger i ordbogens web-udgave videreført, så brugerne nu lettere finder vej fra dialektale særformer til de relevante artikler – også fordi henvisningerne optræder i de lister, der åbnes, når brugeren (i ordbogens søgefelt 2) søger på de første bogstaver af et ord. De mange etablerede krydshenvisninger mellem ordbogens artikler indbyrdes kommer desværre først til at virke som links (på linje med de nuværende kort-, område- og kildehenvisninger), når ordbogens web-plattform fornys.

Der er nu til web-ordbogen udarbejdet en fyldig redegørelse for lydskriftprincipper og lydskriftpraksis; man finder redegørelsen via linket Lydskrift yderst til venstre på opslagssiden for www.jyskordbog.dk.

Antallet af forespørgsler rettet til centret via e-mail el. telefon (undertiden via dagspressens sprogspalter, jf. s. 13) er stadig svagt stigende. Besvarelserne lægger beslag på en redaktørs arbejde gennemsnitlig 1 time pr. arbejdsdag, men vi er alligevel glade for på denne direkte måde at mærke interessen for vort arbejde. En mere diskret markering af samme interesse er de ca. 80 hits pr. dag, www.jyskordbog.dk stadig modtager. Egentlig konsulentvirksomhed har vi i årets løb ydet dels til det nystartede projekt Kulturatlas.dk (ved udvælgelse og lydskriftgengivelse af dialekttekster fra Thy), dels til Alsingergildet (som rådgivning i forbindelse med gildets udarbejdelse af et alsisk skriftsprog, jf. s. 28).

Som fagfolk ved vi, hvor vigtigt det er, at arkivmateriale kommer de rette forskere til nytte. Det har derfor været naturligt, når Jysk Ordbog ikke medtager stednavne, at overdrage vor stednavnesamling (ca. 15.000 sider) til Afdeling for Navneforskning ved Københavns Universitet. På tilsvarende måde er optegnelser vedrørende jyske mølleforhold overdraget til Møllearkivet (jf. www.moellearkivet.dk).

Lige så vigtigt er det imidlertid, at arkivmateriale fremtidssikres. For år tilbage (jf. Ord & Sag 19 (1999) s. 4) fik vi overspillet alle centrets båndoptagelser af jysk dialekt på cd-er. Den virkelige fremtidssikring hedder i dag digitalisering, og med henblik på en sådan har vi overdraget det originale båndarkiv til Statsbiblioteket, der nu er hovedansvarlig også for varetagelsen af den elektronisk lagrede kulturarv.

Med denne redegørelse for virksomheden i 2004 takker vi alle, der i året har støttet arbejdet med Jysk Ordbog: vore trofaste meddelere, som sikrer ordbogens tætte dækning (se fx kortet s. 55); vore brugere, som slår op i ordbogen, sender os forespørgsler og ikke så sjældent kvitterer med overstrømmende tak; vort universitet, som trods økonomiske stramninger har sikret ordbogen driftsmidler; og endelig – sidst, men ikke mindst – de fonde, som via bevillinger har bidraget til den gradvise udvikling af servicemodulerne i web-ordbogen. Det drejer sig i år om følgende fonde:

Kjems-Fonden (til udvikling af web-udgaven)	kr.	15.000
Jyllands-Postens Fond (til redaktionsmateriel)	-	20.117
Aarhus Universitets Forskningsfond		
(til hosting og vedligeholdelse)	-	29.100
Aarhus Universitets Forskningsfond		
(til krydslinkning i ordbogen)	-	32.000

Asgerd Gudiksen:

Gensyn med brød og kage – eller hvad betyder dét i ømålene

1. Brød og kage på jysk

Når jeg som barn var på besøg i min fars barndomshjem, en gård på Østsjælland (Fakse-egnen) syntes jeg det var underligt at min farmor og farbrødrene kaldte franskbrød for *kage*. Men i hvert fald nogle af Ord & Sag's læsere vil være fortrolige med denne betydning af *kage* enten fordi de kender den fra deres egen dialekt, eller fordi de har læst Viggo Sørensens artikel i Ord & Sag 9 (1989).

Som det fremgår af Viggo Sørensens artikel, kan *kage* og *brød* betegne noget forskelligt i de forskellige egne af Jylland, men ingen steder det samme som i rigsmålet. Kort fortalt kan man opdele Jylland i fire områder efter *brød* og *kages* betydning (jf. kortet s. 7):

I et stort midtøstjysk og sydjysk område (1) betegner *brød* kun det vi forstår ved rugbrød, altså brød bagt af groft (usigtet) rugmel hævet med surdej, mens brød af fint mel (dvs. sigtet rugmel eller hvedemel), hævet med ølgær kaldes *kage*.

I et nordjysk område (2) svarer *brød* og *kage* også tilsammen til dét der på rigsmål hedder brød, men opdelingen er en anden: *kage* bruges om de enkelte, formede brød (hvad enten de er bagt af groft mel eller af fint mel); *brød* betegner brød betragtet som stof, brødmassen, uden tanke på formen.

Og endelig er der et vestjysk blandingsområde (3) hvor de to systemer konkurrerer, og et mindre område i Østjylland (4) hvor man ikke (længere) bruger ordet *kage* om brød, og hvor ordet *brød* altså bruges ligesom på rigsmålet.

Viggo Sørensen nævner (s. 50) at den midt- og sydjyske betydningsmodsætning forekommer i flere af de danske ømål. I år har jeg redigeret ordet *kage* til Ømålsordbogen, og fik så lyst til at supplere med lidt om hvad *brød* og *kage* betyder i ømålene.

2. Ordbøgernes tid

Ømålsordbogen dækker geografisk set Sjælland, Lolland-Falster og Fyn (med omliggende øer). Og den skildrer ligesom Jysk Ordbog primært tiden før mekaniseringen og bykulturen for alvor kommer til at præge tilværelsen på landet. Begge ordbøgernes hovedperiode er fra 1850, dvs. fra det tidspunkt hvor vi for alvor begynder at have oplysninger om dialekterne, til omkring 1920. Men allerede inden for ordbøgernes hovedperiode sker der store forandringer.

Landbruget omlægges fra især at være baseret på korndyrkning til især at være baseret på produktion af mælk og slagtesvin, og andelsbevægelsen vinder frem. Man begynder at holde høns på en mere rationel måde. Før havde man kun nogle enkelte høns der løb frit omkring om dagen, og om natten sov et eller andet tilfældigt sted, fx på et stænge i stalden. Nu får man mange høns i hønsehuse og hermed mange flere æg. Sukkerroedyrkingen indføres, og hermed får man sukker der er billigere end det importerede rørsukker. I denne periode er selvforsyningen under afvikling; man begynder at købe meget af det man før fremstillede selv. Og nye arbejdsbesparende redskaber kommer frem, fx aflæggeren (til at meje med) og komfuret (der afløser det åbne ildsted og de store murede ovne).

Det var en omstændelig proces at fyre op i de gamle murede ovne. Først skulle der fyres op, dvs. der skulle tændes bål i selve ovnen. Når så brændet var brændt ud, og ovnen hvidglødende, skulle gløderne rages ud, og ovnen derpå fejes. Og først da kunne man sætte brødene ind. Til gengæld kunne man bage 20-25 brød i én bagning, og man bagte derfor normalt kun hver fjerde-femte uge og til højtiderne. Komfuret gjorde det nemmere at bage, men samtidig mistede man også den stordriftsfordel de gamle ovne trods alt havde. Indførslen af komfuret medvirker til at hjemmebagning af brød, især rugbrød, gradvis opgives, men også til at kagebagning vinder frem, hjulpet på vej af det afkast af fløde, æg og sukker som omlægningen af landbruget førte med sig.

Der er regionale forskelle på, hvornår man holder op med at bage alt brød selv, og går over til at købe i hvert fald rug- og sigtebrød. På Sjælland (undtagen Nordsjælland) og Lolland-Falster sker det i slutningen af 1800-tallet, på Fyn i begyndelsen af 1900-tallet. Nordsjælland indtager en særstilling: her opgav man allerede hjemmebagning af brød i første halvdel af 1800-tallet. Disse tal er naturligvis omtrentlige – og der har været individuelle forskelle fra gård til gård betinget af økonomiske forhold, temperament (der vil jo altid være nogen der er mere fremskridtsvenlige end andre) eller noget helt tredje. En meddelelse fra Fyn fortæller fx at man på den fynske gård hvor hun var vokset op, holdt op med at bage selv før de fleste andre på egnen. Og det hang sammen med at gården brændte ned til grunden, og i de nye bygninger sløjfede man den store, murede ovn.

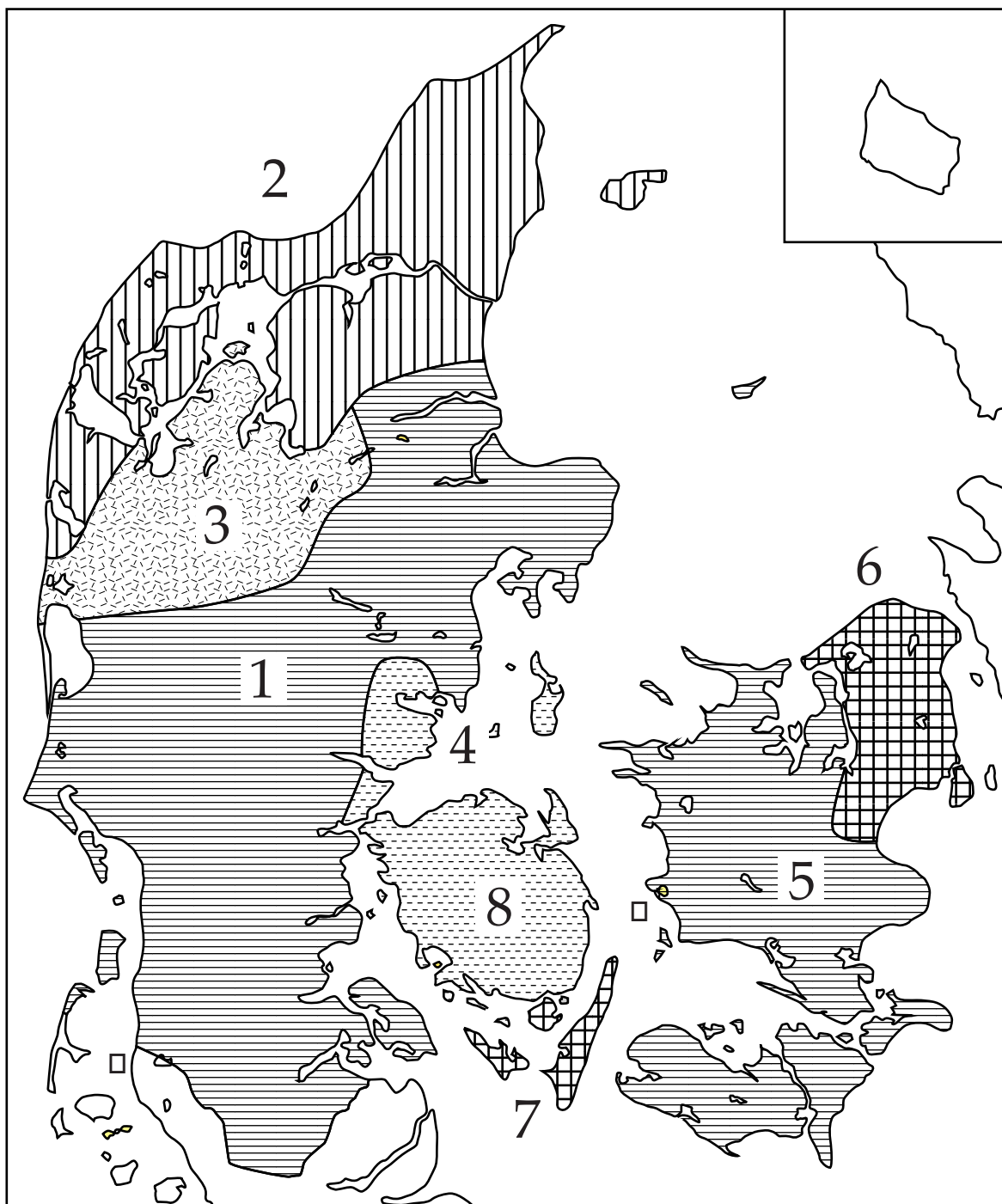
I 1800-tallet udvides også brødsortimentet – igen i forskellig takt i de forskellige egne. Oprindeligt kendte man kun til brød af enten usigtet eller sigtet rugmel. Og brødet af det sigtede mel var endda noget der kun hørte særlige lejligheder til. Og sådan var det endnu i mange nord- og vestjyske egne til op mod 1900. I andre egne af Jylland og på Øerne begyndte man tidligere at dyrke hvede, men i beskedent omfang. Hvedebrødet var så her det brød man fik ved særlige lejligheder, mens sigtebrød kunne indgå i hverdagsbagningen. Først omkring 1900 bliver det almindeligt også at spise hvedebrød til hverdag.

De særlige lejligheder hvor man fik det fine brød (sigtebrød eller hvedebrød), var gilder, ikke mindst de store bryllupper, det var højtiderne, specielt julen, og det var høsten – især ved kornhøsten fik man i reglen betydelig bedre mad end ellers. Og til trods for at de gamle, murede ovne kunne rumme omkring 20 brød, kunne det være nødvendigt at bage to gange op til høst eller til jul. I hele ømålsområdet og mange steder i Jylland havde man nemlig den skik at uddele brødgaver. Det kunne være til høstfolkene efter høsten (på Lolland-Falster og i Sydvestjylland med tilgrænsende egne) eller det kunne være som *julerente* til gårdens tjenestefolk og faste husmænd og til smeden og andre landhåndværkere (især på Sjælland og Fyn).¹

3. Brød og kage på Sjælland, Møn og Lolland-Falster.

Lidt overraskende skal vi over på den anden side af Storebælt, til Sjælland, Møn og Lolland-Falster, før vi finder en betydningsopdeling der

¹ Mht. brødgaver, se *Ord & Sag* 3 (1983) s. 34, og Bjarne Stoklund: "Høstkage og julerente" i *Budstikken* (1956) s. 13-24.

svarer til den midtøst- og sydjyske med *brød* om det grove, daglige brød af usigtet rugmel og *kage* som overbegreb for brød bagt af sigtet rugmel eller hvedemel. En meddeler fra Damsholte, Møn fortæller fx (fra tiden omkring 1900):

vi bagte jo også selv, kagen altså, ikke rugbrødet

Og en anden meddeler fra Strøby, Østsjælland fortæller at:

tjenerne (dvs. tjenestefolkene) og husmænd fik æbleskiver og kage og brød i julerente

Og det er også den betydning vi genfinder i flg. ordsprog:

det er møget der sætter kagen på bordet

Det er dog vist normalt sådan at *kage* usammensat bruges om brød bagt med hvedemel som i citaterne ovenfor. I denne betydning er *kage* afhjemlet i hele det østlige ømålsområde undtagen Nordsjælland (område 5 på kortet s. 7). Nordsjælland (6) er det usammensatte *kage* helt opgivet som betegnelse på brød. Men betydningsopdelingen afspejler sig endnu i de sammensatte betegnelser: *hvedekage* – *sigtekage* – *grovbrød*. *Sigtekage* er brød af sigtet rugmel, og *grovbrød* er det daglige brød af groft usigtet rugmel. Men desuden forekommer der betegnelsen *sigtebrød*. Og den bringer ved første øjekast uorden i systemet, men kun tilsyneladende. Fordelingen mellem brød og kage beror nemlig ikke kun på den meltype der er anvendt, men også på hævemidlet: ølgær eller surdej, og om dejen er lagt med mælk eller vand. *Sigtekage* er lagt med mælk og hævet med gær (ligesom *hvedekage*), *sigtebrød* lagt med vand og hævet med surdej (ligesom *grovbrød*).

I den øvrige del af det østlige ømålsområde kan *kage* som sagt bruges usammensat, men også her har man ofte følt behov for differentiering ved hjælp af sammensætninger.

Hvedekage er udbredt i hele området, men dog mindre almindeligt brugt på Lolland-Falster, hvor man også har andre betegnelser, der angiver brødets form (jf. nedenfor).

Sigtekage er kun almindelig i den nordlige del af Sjælland, i resten af Sjælland og på Lolland-Falster kaldes denne type *grovkage* (hvilket stedvis på Sjælland og Falster er blevet omtolket til *gråkage*).

Sigtebrød er optegnet i hele området, men er på Lolland-Falster et nyere ord, der gradvis har afløst *småbrød*. Lars Rasmussen (født 1837) fortæller at den gamle farmor sagde småbrød, men omtaler i øvrigt brødtypen som sigtebrød.² Og tilsvarende oplyser en meddeler fra Lolland at det allerede i hans barndom omkring 1870 “var flovt at sige småbrød” (fordi det blev betragtet som gammeldags).

² Se Frederik Lange Grundtvig: *Livet i Klokkergården* (1909) s. 168 (Danmarks Folke-minder bd. 2).

Brød kan som citatet ovenfor viser bruges usammensat om rugbrød af groft mel, og det er formentlig sådan rugbrødet normalt har været omtalt. Men da der jo også var andre slags brød – *sigtebrød*, *småbrød* – har man også haft brug for at kunne særbetegne brødet af det usigtede mel, og det kunne man gøre med betegnelserne *grovbrød* eller *rugbrød* (der vist er et nyere ord fra rigsmålet).

Hvedekage forekommer som sagt på Lolland-Falster, men har haft en mere begrænset anvendelighed. Her i det sydlige bagte man nemlig også *simler*, *lumper* og *fladkager*. Alle tre ord er betegnelser for brød af hvede. *Simle* og *lumpe* betegner relativt små, langagtige hvedebrød, brød som kunne indgå i hverdagsbagningen. Det drejede sig dog kun om 2-3 brød i en bagning, beregnet til når der kom fremmede eller hvis nogen var syge. Lejlighedsvis kunne børn eller gamle dog også få et stykke.³ *Fladkager* derimod er store, runde brød, normalt kun bagt til højtiderne og andre særlige lejligheder. Det var også *fladkager* der blev brugt som brød gave, ofte under navnet *mikmuskage* (dvs. mikkelmessekage). Mikkelmesse falder den 29. september, og på denne dag holdt man ofte høstgilde. Navnet afspejler altså at disse brød blev uddelt når høsttiden var forbi.

4. Brød og kage på Fyn og de fynske øer

Brugen af *kage* i betydningen 'brød' på Langeland og Ærø (7) svarer til den nordsjællandske. Der er ikke sikre eksempler på at *kage* bruges usammensat, men det indgår i sammensætningen *hvedekage* der er almindelig på begge øer. Desuden er *sigtekage* optegnet på Lyø og *fladkage* en enkelt gang på Langeland. Der er imidlertid også belæg der tyder på at systemet er i opløsning. Ved siden af *hvedekage* er der nemlig også optegnet ordene *finbrød* og *hvedebrød*, begge på Ærø. Tilsvarende er der på Tåsinge optegnet dels *finkage*, dels *hvedebrød*. Det kan være yngre rigsmålspræget sprog, men det kan også være påvirkning fra fynsk.

På Fyn (8) er kage ikke optegnet i betydningen 'brød', heller ikke i de sammensætninger der betegner de forskellige brødtyper. *Hvedebrød* var den almindelige betegnelse for det fine brød, men stedvis brugte man sammensætningen *finbrød* eller den faste forbindelse *fint brød*

³ Jf. Helene Strange: *I Mødrenes Fodspor* (1945) s. 102 (Danmarks Folkeminder bd. 54). Bogen indeholder i øvrigt en udførlig skildring af bagning og bagværk på 1800-tallets Falster.

som modsætning til *grovbrød*. *Sigtebrød* bruges om brød af sigtet rugmel; hvilket hævemiddel der blev brugt fremgår ikke klart af kilderne.

Kage må dog antages også at have været brugt på Fyn i betydningen 'brød' på et tidligere tidspunkt. For det første fordi fynsk i øst og vest grænser op til dialekter hvor *kage* betyder brød. For det andet fordi man finder sproglige spor af samme forhold på Fyn. *Kage* indgår således i enkelte talemåder hvor *kage* må betyde brød, fx dette fra Ryslinge, Østfyn⁴:

*jeg har både ved og vand, jeg har både skydsel og rage, men
aldrig mel til en kage*

Desuden er der enkelte sammensætninger der peger i samme retning: *julekage* og *grovkage*.

Julekage var på Sjælland (især den nordlige del), på Møn og på Lolland betegnelse på det hvede- eller sigtebrød der blev givet som julerente. I de fynske optegnelser betegner *julekage* normalt en slags kage (af fin gærdej med æg, sukker og krydderier), men enkelte steder på Østfyn er ordet brugt i samme betydning som øst for Storebælt. Fx forklarer en meddeler (født 1841 i Bovense): "Tjenestefolkene fik et helt hvedebrød (til jul). De kaldte det gerne *julekage*, men det var hvedebrød". Formuleringen viser at *julekage* i betydningen 'brødgave' ikke tilhører meddelerens daglige ordforråd (og at hun ikke forventer at optegneren kender denne betydning), men oplysningen virker pålidelig (og står som sagt ikke alene). *Grovkage* er lidt mere tvivlsom. Det er optegnet i to østfynske sogne (og i Bregninge på Tåsinge). Det ene af de østfynske belæg er uden egentlig betydningsangivelse, de to andre med oplysning om at ordet betyder rugbrød. Den betydningsangivelse kan ikke passe. Forklaringen kan være at *grovkage* i ældre tid har betegnet 'sigtebrød' også på Fyn, men her er videregivet af meddelere der kun kender ordet som en usikker erindring om hvad "de gamle" sagde.

Men hermed er ikke alt sagt om ordet *kage* på Fyn. Man kan nemlig i optegnelserne støde på replikker som: *har du sat kager på suppen?* På hele Fyn har *kage* nemlig været en almindelig betegnelse på det der i rigsmålet hedder melboller. Så veletableret er *kage* i denne betydning at det også forekommer i talemåden:

*nu er der kommet andre kager på suppen*⁵

⁴ Evald Tang Kristensen: *Danske ordsprog og mundheld* (1890) s. 574 nr. 442.

⁵ Ordsproget indgår bl.a. i *Danske ordsprog og mundheld* s. 333 nr. 8873.

Og den middagsret der i andre ømål (og i jysk) kan hedde *bollemælk*, hedder på Fyn *kagemælk*. *Kage* ‘melbolle’ bruges afvekslende med dels *suppekage*, dels *sydekage* (med verbet *syde* ‘koge’ som førsteled), og *kage* er formentlig en kortform af disse sammensætninger. *Suppekage* har også været kendt på Lolland, men ikke i kortformen som på Fyn.

Kan denne fynske særbetydning være en (medvirkende) årsag til at *kage* ikke (længere) kan betyde brød inden for det tidsrum kilderne afspejler? Ganske vist må vi i denne periode regne med påvirkning fra rigsmålet, men det virker ikke rimeligt at påvirkningen skulle have været stærkere på Fyn end øst for Storebælt.

5. Kage = kage

Det var en hel højtid at få hvedebrød, men man kendte dog også til andet luksusbagværk i ældre tid: æbleskiver, pandekage, klejner – og på Fyn *prosssekage*. Kager bagt i ovn brugtes derimod ikke hos landbefolkningen, og *prosssekagen* er kun en tilsyneladende undtagelse. Prosssekagedejen består nemlig af havregryn og mælk, der bages i ovnen – ikke mel og hævemiddel, så det er altså ikke rigtig hvad vi vil forstå ved kage. Man har formentlig fra kontakt med “de fine” kendt til at *kage* kunne bruges som overbegreb for ‘særlig lækker bagværk’, skønt den betydning næppe har tilhørt dagligsproget, dialekten i ældre tid.

Men i slutningen af 1800-tallet udvides kagesortimentet. Omkring 1850 begynder man også at bage “rigtige kager” i den store ovn. De første ovnkager (*søsterkage*, *julekage*) er af fin gærdej med æg, sukker, krydderier og evt. rosiner, altså bagværk der befinder sig i et grænseområde mellem brød og kage. Denne kagetype udmærker sig (bl.a.) ved at den holder sig længe frisk, hvad der jo var nyttigt så længe man kun bagte sjældent. I takt med indførelsen af komfuret kommer andre dejtyper i brug, fx *sodakage* og *pulverkage* (hævet med natron eller bagepulver), og rørekagedej til *sandkage*, og efterhånden mange forskellige slags kager. På samme tid bliver kaffen og hermed gradvis også kaffebordene almindelige. Og det stimulerer jo yderligere bagelysten. Som følge af den øgede kagebagning sker der endnu en gang en forskydning i betydningen af ordet. Fra normalt at betyde (hvede)brød går *kage* over til at omfatte alt hvad der ikke er rugbrød. Og det var dén betydning jeg var så heldig at møde hos bedsteforældrene i 1960’erne, inden den gik af brug i dagligsproget.

6. Lidt kagehistorie

Den betydningsudvikling kage har gennemløbet i ømålene inden for det tidsrum dialekt-kilderne dækker, minder om ordets historie i svensk og norsk.⁶ Nu bruges *kake/kaka* især om fint bagværk, men tidligere har det især været brugt i betydningen 'brød'. Også det tyske *Kuchen* betød oprindeligt brød (men er dog tidligt, allerede før reformationen, kommet til også at kunne betyde 'fint bagværk'). Den betydning af *kage* der forekommer i ømålene og i det tilsvarende jyske område (område 1 på kortet), altså 'sigte- eller hvedebrød', ser ud til at være en særdansk betydningsudvikling, idet ingen af ordbøgerne over de øvrige sprog har denne betydning. Og det tyder på at ordet *kage* oprindeligt har betydet noget andet i dansk.

Denne formodning styrkes hvis vi vender os mod ordet *brød* i ældre dansk. Det ser ud til at have været brugt om brød betragtet som stof. Det enkelte, formede brød hed vist normalt *lev*, mens *kage* muligvis har været brugt specielt om et brød af en særlig type, måske et rundt brød. Modsætningen *brød* over for *lev* i ældre dansk svarer helt til den nordjyske betydningsopdeling nævnt i indledningen, bortset fra at man her skelner mellem *brød* og *kage*. I det nordjyske har man altså bevaret den oprindelige betydningsmodsatning, men det kunne se ud til at *kage* har udkonkurreret *lev* som betegnelse på det enkelte brød. I resten af landet har *kage* i stedet fået betydningen 'sigte- eller hvedebrød'.

⁶ Mine oplysninger og refleksioner bygger på artiklen i *Ord & Sag* 9 og følgende ordbøger: Otto Kalkar: *Ordbog til det ældre danske Sprog* (1881-1918); *Ordbog over det danske sprog* (1919-56); *Dansk Ordbog udgiven under Videnskabernes Selskabs Bestyrelse* (1793-1905); *Norsk Riksmålsordbok* (1937-57); Ivar Aasen: *Norsk Ordbog med dansk forklaring* (1873); *Bokmålsordboka* (2001); *Nynorskordboka* (2001); *Svenska Akademiens Ordbok* (1898-); J.E. Rietz: *Svenskt Dialekt-Lexikon* (1867); *Bonniers Svenska Ordbok* (6. udg, 1994); Jacob u. Wilhelm Grimm: *Deutsches Wörterbuch* (1854-99).

*Forfatteren har i en årrække redigeret
rubrikken Sproget i Jyllands-Posten*

Hans Jakob Nielsen:

Pas på – det er jysk!

Jeg ved ikke, hvem der har sagt det – men rigtigt er det: Man skal lære af sine fejl!

Når finken hvipper

I februar 1996 modtog jeg et brev fra en læser med bopæl et sted i Jylland, jeg husker ikke hvor. Han havde hørt nogen synge Blichers "Det er hvidt herude" og bemærket sig andet vers, hvori står, at "finken kun på kvisten gynger, ser sig om og hvipper lidt". Nu stillede han Jyllands-Postens "Sproget" to spørgsmål: Havde der sneget sig et forkert "h" ind i "hvipper"? Og hvis der ikke havde, hvad betød så det for ham ubegribelige ord?

Her begik jeg fejl nr. 1! Jeg burde straks have ringet til Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning og bedt om en forklaring – men jeg vendte mig i stedet om, tog 8. bind af *Ordbog over det Danske Sprog* ud af reolen og slog op under "hvippe".

Ordbogen forklarede, at "hvippe" var en gammel form af "vippe", hvilket jeg fastslog i avisen den 3. marts 1996. Når Blicher i 1838 havde skrevet, at finken sad og "hvippede", så betød det på nutidsdansk, at den sad derude i kulden og vippede på sin gren. Her begik jeg fejl nr. 2 – for jeg overså, at ordbogen også nævnede, at "hvippe" kan betyde "pippe, kvidre, småkvidre". De følgende dage blev jeg i rigeligt mål erindret om, hvad mesterbokseren Dick Nelson rammende bemærkede i sine erindringer for 85 år siden: Man må ta' øretæverne i den rækkefølge, de falder ...

Der faldt mange. Den første i form af en e-mail samme morgen, avisen var udkommet: “Hr. redaktør! Tillad mig at pege på en graverende fejl i dagens udgave af “Sproget”, som jeg normalt læser med interesse, men denne gang unægtelig tillige med undren ...”. Og så fortalte han, hvad jeg selv kunne have erfaret ved opmærksom læsning af ovenfor nævnte ordbog. De følgende dage strømmede brevene ind, næsten 100 blev det til plus telefonhenvendelser fra nord, syd, øst og vest, inden stormen løjede af.

Fugle gør det, men hvalpe kan også

Gråspurven “hvipper”.

Fra Arne Broman: *Fuglene omkring os* (1976).

Det hele sluttede med, at lektor Viggo Sørensen fra Peter Skautrup Centret lagde låg over yderligere diskussion med en forklaring, hvori det bl.a. hed:

Ordet “hvippe” (rimer på “pippe”) bruges om fugleunger som kyllinger og ællinger og om småfugle, f.eks. spurve, der ikke har nogen egentlig sang; de hvipper. I den betydning kendes udtrykket fra Vendsyssel, Østjylland og Sønderjylland. I Sønderjylland forekommer

vippe i barnesprog som betegnelse for “en pipfugl”, i Sønderborg taler man om en “vip” og på Løgumkloster-egnen om en “fullevippes”.

En speciel drejning har ordet fået på Samsø og Anholt, hvor det er brugt om småhundes og især hundehvalpes pibende gøen. Et Evald Tang Kristensen-citat fra Anholt: “Ole var nu vred på hundene, for de hvippede og bjæffede altid ad ham ...”

Hvor ligger Krylt?

Historien om “hvippe” og reaktionerne, der fulgte efter, fortæller, at dialekter er et emne, mange stadig interesserer sig for – også selv om

færre og færre bruger dem. For udenforstående kan det være svært at finde ud af, hvad der bliver sagt eller skrevet. Da “Sproget” fortalte om udtrykket “at komme til hægterne” (= blive rask), fortalte en læser således, at det udtryk kender man godt på Mors, men at man her også har vendingen “komme til krylt”.

Herom havde læseren en pudsig historie: En gammel kone, der var indlagt på sygehuset, spurgte en dag med ængstelig stemme den vagthavende læge under stuegangen: “Trowwer æ dowter nuetier A kommer te krylt mier?” Historien fortæller ikke, hvad lægen svarede, men da han og ledsagerne var kommet ud på gangen, sagde han henvendt til sygeplejerskerne: “Hvor var det, konen ville hen?”

Der, hvor de pyner

Lad os her i den kolde vintertid en kort stund vende blikket imod sol og sommer: Hvor pyner man jordbær? Når man stiller den slags spørgsmål i avisen, strømmer brevene ind. Igen var det godt at kunne henvende sig til eksperterne på Aarhus Universitet og få trådene redt ud: Det er kun et i et hjørne af Østjylland, fra Horsens i syd til Mariager Fjord i nord, at man pyner jordbær, stikkelsbær, solbær og ribs, dvs. nipper blomst og stilke af bærrene.

Men læsernes kommentarer og supplerende oplysninger er kærkomne og ingenlunde overflødige. En læser i Århus fortalte, at hun pynede sine blomster i haven, en anden oplyste, at folk, der blev blanket af i kortspil, blev pynet, hvor han kom fra – og en tredje erindrede, at da hun som ung i 1950 ankom til Rødding Højskole og fortalte forstander Hans Lund, der bød de nye elever velkommen, at hun kom fra Fausing ved Randers, svarede han: Det er jo der, hvor man pyner stikkelsbær ...

Kring te småting

Hvem er det, der spørger? Alle landsdele er repræsenteret, men de fleste er vokset op i Jylland og bor, eller har boet, i Jylland. Jeg kender naturligvis ikke spørgernes alder, men den er nok relativt høj. De færreste henvender sig nemlig via e-mail, og en del foretrækker endda at sende håndskrevne breve på linieret papir, altid med en sirlig skrift, som vidner om, at de pågældende gik i skole den gang dette at kunne skrive pænt og tydeligt endnu var en vigtig disciplin.

Mange af spørgsmålene handler naturligt nok om ord, der er blevet diskuteret i familien eller under en sammenkomst. F.eks. skrev en læser fra Give for nylig om ordet “kreng”, som han havde brugt om hovedpersonen i en festsang. Ingen i selskabet kendte ordet, og nu ville han høre, hvad “Sproget” kunne fortælle. Det var, at ordet kan staves kreng, kring og kræng, og at det kendes helt tilbage til oldnordisk. I dag optræder det kun i dialekter, men da til gengæld både i Danmark, Sverige og Norge. Betydning: Snild, dygtig til sit arbejde, fingernem, veltalende, så man kan være såvel “kræng i munden” (Moth) som “kræng på fingrene” (Mylius Erichsen) – og forfatteren Anton Berntsen skrev engang ironisk: Do æ kring te småting, do kan ves dan hægter (= lave hægter) ...

Der kommer også jævnligt spørgsmål fra læsere, der mindes deres barndom på landet og erindrer ord eller vendinger, som de nu søger en nærmere forklaring på. Nogle gange finder man et fyldestgørende svar i *Ordbog over det Danske Sprog*, men i langt de fleste tilfælde må jeg en tur omkring Peter Skautrup Centret – eller søge oplysninger på centrets Jysk Ordbog på internettet, en guldgrube så længe det drejer sig om udtryk fra A til Hi.

Jeg kan ikke slutte uden at sende en stor tak til centrets medarbejdere for den imødekommenhed, man altid viser. Havde centret ikke eksisteret, ville det have været nærmest umuligt at besvare dialektspørgsmål fra læserne. Jeg havde i så fald været på “Herrens Mark”, som ingen rigtig ved hvor ligger – og det havde været synd for de mange, som fortsat interesserer sig for vore dialekter.

*Forfatteren er redaktør
ved Jysk Ordbog*

Inger Schoonderbeek Hansen:

Mæh, sagde fuglen!

- nogle jyske betegnelser for dobbeltbekkasinen

I Jysk Ordbog (JO) kan læseren finde et stort antal artikler om navne på dyr og planter. For den enkelte betegnelse gives der efter ordets opslagsform og ordklasse sædvanligvis oplysninger om ordets etymologi, dets geografiske udbredelse og evt. synonymmer. Hvis der er tale om et dialektord, giver vi i oversættelsen rigsmålets betegnelse, ellers er oversættelsen blot “= rigsm.”. Efter oversættelsen kan der optræde henvisninger og evt. citater, der belyser dyrets eller plantens karakteristika, dets evt. rolle i overtro etc. Denne opbygning kan illustreres ved artiklen *horse·gøg*, der er så nyredigeret, at den endnu ikke er kommet med i JO på internettet:

horse·gøg subst.

[1.sms.led antagelig < *hors 1*; spredt i Nord- og Midtjy samt Sydjy-NV; jf. *horse·gumme*, *skronne·hors*]

= (fuglen) dobbeltbekkasin, jf. Brøndegaard.Fauna.II.138. Brünnich.O.48. *Naar Horsegjøgen flyver i Bue og “horser“, vil det snart regne. Thy. en fæl Latter, der lød snart som en Uhrhanes Skoggren, snart som en Horse-*

Det er netop ordet *horsegøg*, der har givet anledning til denne lille artikel. Undervejs i redaktionen viste det sig nemlig, at fuglen havde mange andre jyske betegnelser (fx på *-ged*, *-hors*, *-gumme*), som gav mig associationer til fuglens lignende navne på mit modersmål, nederlandsk. Men mere om det senere.

Kendskabet til den danske flora og fauna har været noget varierende hos landbefolkningen, hvis dialekt JO søger at afdække. I betegnelser for dyr og planter, der var af vital betydning for landmanden, var der ikke stor dialektal variation; en ko var en ko, et svin var et svin. For mindre betydningsfulde planter og dyr kunne der derimod være mange forskellige dialektale betegnelser, fx har det velkendte insekt ørentvissten rigtig mange navne i dialekterne (jf. *Ord & Sag* 3 s. 13 ff). Eller en enkelt betegnelse kunne dække bredt, fx kunne en rose dække over en mængde arter af blomster¹. Planter og dyr fik ofte navn efter deres udseende eller anvendelighed for landmanden, og forståeligt nok blev betegnelserne for mindre kendte eller vigtige dyr eller planter ofte blandet sammen.

Denne artikel handler altså om nogle jyske betegnelser for dobbeltbekkasinen (*Gallinago gallinago*). Dobbeltbekkasinen er en vadefugl, der holder til i moser og enge og er forholdsvis almindelig i Danmark. Den ca. 26 cm lange fugl (inkl. 7 cm næb!) er mørkebrun med lyse striber på hoved og ryg, plettet og stribet langs siderne, den har en hvidlig bug og altså et meget langt, lige næb².

Fuglens lidet spektakulære udseende – lige bortset fra det lange næb – har haft minimal betydning for dens dialektale betegnelser; det har til gengæld den meget besynderlige lyd, fuglen frembringer. De almindelige lyde fuglen frembringer siddende og ved opflyvning, er – ifølge fugleguidens ‘lydgengivelse’ – et *tik-a tik-a tik* hhv. et hæst *kætsch*. Når hannen derimod styrtdykker ned fra himlen i parringslegen, blafrer den med halefjerene, hvilket lyder som en vrinskende hest eller en brægende ged!³

¹ Jf. *1.rose* 2 i H.F. Feilberg: *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål* (1886 ff.) III s. 80.

² Jf. Roger Peterson et.al.: *Europas Fugle* (1994) s. 115f., V.J. Brøndegaard: *Folk og Fauna* II (1985) s. 138.

Dobbeltbekkasinen. Fra: *Veldgids voor de natuurliefhebber. 1. Vogels van West- og Midden-Europa* Reader's Digest (1987 ff.) s. 138.

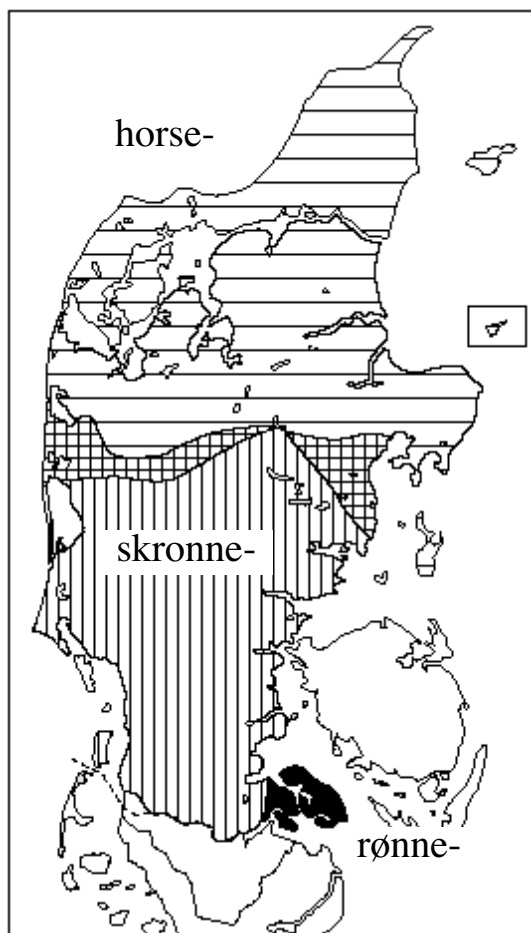
Hovedparten af dobbeltbekkasinens navne baseret på denne lyd er sammensætninger, fx *horsegumme*, *himmelged*, *skronnemette*. I nedenstående gennemgang belyses først betegnelsernes 1., derefter deres 2. sammensætningsled. Efterfølgende belyses den usikkerhed, der hos flere meddelere hersker omkring fuglen og dens betegnelser, og endelig drages nogle paralleller til fuglens navne i en række andre sprog.

Gumre-, himmel-, horse-, nodre-, rønne- og skronne-

I betegnelser for dobbeltbekkasinen er de to mest udbredte 1. sammensætningsled *horse-* og *skronne-*. Betegnelserne er tæt afhjemlet med ca. 4-500 optegnelser hver. Tallene er dels baseret på besvarelser af spørgeliste K17 (udsendt første gang i 1954) med spørgsmålet "Hvad kaldes dobbeltbekkasinen?⁴", dels på JO's seddelmateriale. Tilsammen ud-

³ Jf. Roger Peterson et.al. s. 116. Interesserede kan høre fuglens lyd på internet; et link findes i netudgaven af dette års Ord & Sag på adressen www.hum.au.dk/jysk/publikationer/ordsag24.htm.

⁴ Her var følgende forslag tilføjet: "gummegøg, horsegumme, horsegøg, horsenodder, hummegøg, nodregøg, nordgøg, nordkok, skronnehors, skronnehøg, skrummeløg, tinksmed".

Kort 1.

fylder betegnelser med *horse-* og *skronne-* på meget fin vis hele Jylland (jf. kort 1); *horse-* anvendes i den nordlige del, mens betegnelser med *skronne-* forekommer i den sydlige. På overgangen mellem *horse-* og *skronne-*områderne optræder betegnelserne side om side. Fra vadehavsøerne Fanø og Mandø findes ingen optegnelser, mens fuglen på Als typisk betegnes med 1. leddet *rønne-*; sammensætninger med *skronne-* forekommer dog også her.

Førsteleddet *horse-* er afledt af *hors* og hentyder altså til fuglens hestelignende, vrinskende lyd. Det er typisk sammensat med *-gumre* eller med *-gøg*, og optræder kun en enkelt gang sammen med *-ged* og *-nodder* (jf. afsnittet om 2. sammensætningsled nedenfor). *Horse-*

udtales hovedsageligt [*håsa-*] eller [*hås-*], mens udtalen [*håssi-*] og former som *hossel-* og *håssel-* optræder med varierende hyppighed i området (detaljerede oplysninger følger i artiklen *horse-* i www.jyskordbog.dk).

Betegnelser med *skronne-* henviser ligeledes til hestens vrinsken, idet verbet *skronne* ifølge *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) bl.a. betyder “vrinske” (bd. XIX s. 933f.). Det lydefterlignende ord er beslægtet med norsk dialekt *skrona* (= skryde) og *skryn(j)a* (= hoste, skryde, skramle), der svarer til ældre nydansk *skrynni*, *skrønne*⁵. ODS nævner ligeledes, at verbet bruges “om bekkasinens han (i parringstiden): frembringe en vrinskende ell. brægende lyd.”. *Skronne-* er oftest sammensat med sidsteleddene *-ged* og *-hors*, men optræder også sammen med *-gøg*, *-høg*, *-kok*, *-mette* og *-øg* (jf. afsnittet om 2. sammensætningsled nedenfor). *Skronne-* udtales normalt [*skrånə-*], men i et nordligt bælte af *skronne-*området høres også [*skråni-*].

⁵ Jf. Otto Kalkar: *Ordbog over det Ældre Danske Sprog* III (1892 ff.) s. 823.

Betegnelser med *gumre-*, *himmel-*, *nodre-* og *rønne-* er noget mindre udbredte. *Gumre-* er vel afledt af verbet *gumre*, der betyder at mimre og brumme eller gumle, dvs. den lyd hesten frembringer “for at minde Staldkarlen om, at Krybben er tom” (*Landet mod Nordvest* I (1946f.) s. 219). Det er kun optegnet i sammensætningen *gummegøg* (4 kilder) fra Skanderborg- og Fredericia-egnen og udtales [*gomə*].

Himmel- optræder kun sammen med *-ged* og er oplyst som svar på K17 hos fire meddelere spredt over Midtjylland. Disse oplysninger er særlig interessante, fordi ordet ikke var blandt forslagene på spørge-listen (jf. note 4 ovenfor). I *Sønderjysk Månedsskrift* fra 1963 findes desuden en optegnelse fra Ejdersted (Nordslesvig): “om natten slog en bekkasin sine slag ... med den sære brægende lyd, som i Ejdersted har skaffet den navnet ‘himmel-ged’” (s. 169). Substantivet *himmel* har snarere noget at gøre med den måde, hannen dykker ned fra himlen, alt imens dens halefjer frembringer lyden som en ged.

Nodre- er optegnet hos 15 forskellige kilder, hvoraf nogle enkelte anvender lydskrift [*ˈnårə*]; de øvrige skriver *nord-*, *norre-* eller (enkeltoptegnelser) *nodder-*, *nurre-* og *nødder-*. Det er formentlig afledt af verbet *nodre*, der bl.a. betyder at vrinske, der har paralleller i nedertysk *nöddern* (= vrinske) og jysk *nodre* (= småsyng, nynne; vrinske (Angel og Fjolde), jf. ODS XIV s. 1274 og Feilberg II s. 689). Sammensætningsleddet er spredt optegnet fra den nordvestlige del af Sønderjylland, fra Bjerre Herred og Varde-egnen; mere sporadisk forekommer leddet i den nordlige del af Jylland. Det er typisk optegnet med *-gøg* som sidste led, men findes også sammensat med *-kok* og en enkelt gang med *-hors*.

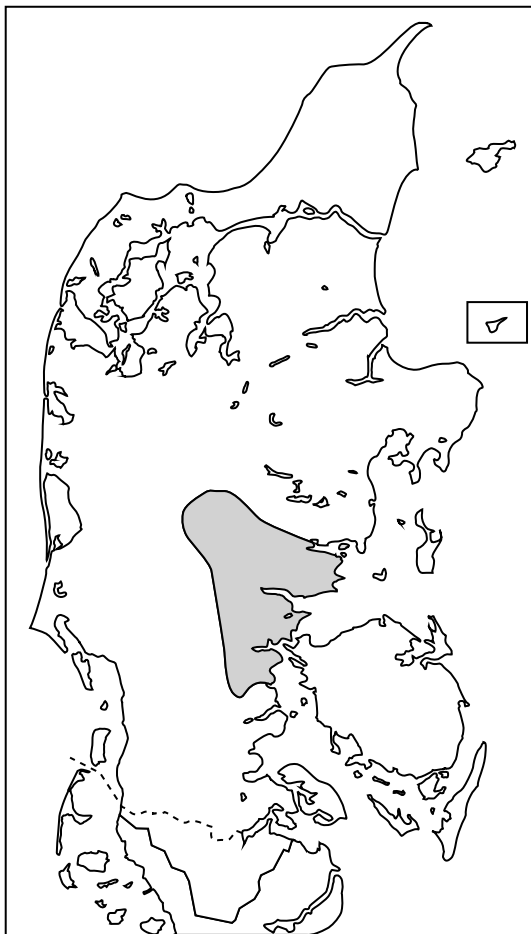
Det sidste 1. sammensætningsled, der skal behandles her, er *rønne-*, endnu et lydefterlignende ord, der betegner dobbeltbekkasins specielle lyd som en vrinskende hest. Ifølge ODS er verbet *rønne* “rimeligvis” en sideform til *skrønne*, der igen er sideform til *skronne* (jf. ovenfor, jf. ODS XVIII s. 215). I JO’s seddelsamling har verbet *rønne* sideformerne *ronne*, *rynne*, *rønre* og *rynre*⁶, jf. variationerne i førsteleddet i sammensætningerne *rønnefugl*, *rynnefugl* og *rynnehors*, *ronnegøg*, *ronnehors*, *ronnehøg* og *ronnekok*. Betegnelserne med *rønne-* er hovedsageligt optegnet fra Sundeved og Als, desuden findes

⁶ *ronne* afspejler formentlig en ikke i-omlydt form (jf. svensk dialekt *ryni(a)*); sideformen *rønre* og *rynre* er kun optegnet i præsens- og præteritumformerne [*rønərə* hhv. *rynərə*] og [*rønərət* hhv. *rynərət*].

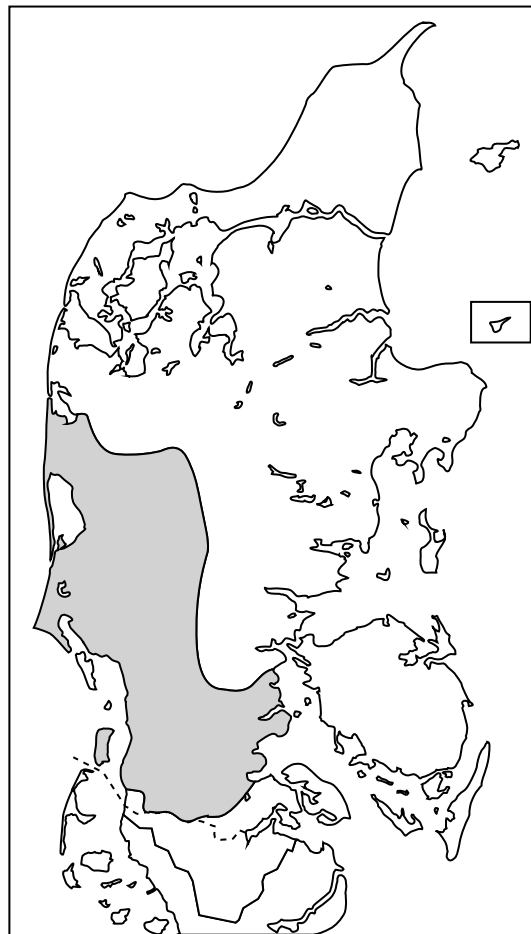
der enkelte optegnelser fra Tønder- og Flensborg-egnen, samt en Lyngby-optegnelse nordvest for Kolding. Leddet udtales [ronə-], på Nordals dog [rønə- eller rönə-] og på Sydals [rynə-].

-fugl, -ged, -gumre, -gøg, -hors, -høg, -kok, -mette

Mens de fleste 1. sammensætningsled kan betegnes som lydefterlignende, gælder dette kun for et af sidsteleddene, nemlig *-gumre*, alene optegnet i sammensætningen *horsegumme*. Udbredelsen af denne betegnelse (hvor begge led betegner fuglens vrinskende lyd) er den samme som for 1. leddet *horse-* på kort 1. Sidsteleddet *-gumre* udtales almindeligvis [-gom], i Vendssyssel dog (til dels som sideform) [-go-m eller -gom]. Derudover forekommer udtaler som [-gomər, -gom'ər, -gom'ə] der måske snarere afspejler en flertalsform *-gummer*. Andetleddet kan få formen [-kom] eller (flertal) [-komər], når 1. sammensætningsled udtales enstavet [hås-]; et tryksvagt 2. sammensætningsled

Kort 2: skronneged

Kort 3: skronnehors

afspejler sig i former som *horsken* eller *horskin*. Endelig er der optegnet nogle forvanskede udtaler som [-*goŋ*, -*gomp*, -*gompi*, -*gommi*] (en mere detaljeret gennemgang af udtalformerne følger på www.jyskordbog.dk).

Sidsteleddene -*ged* og -*hors* angiver de dyr, der frembringer den brægende hhv. vrinskende lyd. Sidsteleddet -*ged* forekommer i sammensætningen *himmelged*, men især i sammensætningen *skronneged* (ca. 50 kilder), der optræder spredt i Sydøstjylland med tilgrænsende sogne i Midtøst-, Sydvest- og Sønderjylland (se kort 2). Det udtales [-*gi'əd̥*, -*gi'ð̥*] eller (sjældent) [-*ge'j̥*].

Sidsteleddet -*hors* er typisk optegnet sammen med *skronne-* eller *skronni-* (i alt ca. 180 kilder, se kort 3); sjældnere er sammensætningen *rønnehors* (6 kilder) og *gummerhors* (1 kilde). Det udtales normalt [-*hås*].

Sidsteled -*mette* hører indholdsmæssigt sammen med -*ged* og -*hors*, idet kvindenavnet *Mette* ofte blev brugt om geden eller fåret (fx til at lokke dem)⁷. Som betegnelse for dobbeltbekkasinen optræder -*mette* kun i sammensætningen *skronnemette* fra 5 forskellige kilder mellem Kolding og Haderslev. Betegnelsens geografiske afgrænsning er yderligere interessant, da 4 af kilderne opgav navnet spontant, uden om forslagene på spørgeliste K17 (jf. note 4). Leddet udtales [-*mæt*].

De sidste fire 2. sammensætningsled, der behandles her, har ikke umiddelbart noget med dobbeltbekkasinsens lyd at gøre. -*fugl* optræder kun i betegnelsen *rønnefugl*, som udelukkende forekommer på Als, hvor det ifølge Alsisk Ordsamling hedder [ʀønəfåwl] på Nordals og [ʀynəfåwl] på Sydals (jf. kort 1). Heller ikke denne betegnelse var opført som forslag i spørgsmål K17, og alligevel svarer to meddelere *ronefåwl* hhv. *rynnefovl*. Substantivet *fugl* er jo blot artsbetegnelsen for 'fugl-af-en-eller-anden-art'.

Sidsteleddet -*kok* er en almindelig betegnelse for fugle af hankøn (jf. *I. Kok 1.2* i ODS X s. 1011); som simpleks betegner det hannen hos høns, men som sidsteled indgår det i talrige sammensætninger som fx *agerkok*, *fasankok*, *pludderkok* (= kalkunhane), *skogrekok* (= brushane). Som betegnelse for dobbeltbekkasinsens han optræder -*kok* sammen med *nodre-* (6 kilder optegnet i Midt-, Syd- og Sønderjylland), og sammen med *skronne-* (19 kilder i samme store område; de

⁷ Gedebukken hed jo Mads!

fleste dog i det midtjyske). Desuden svarer en meddeler fra Sundeved med sammensætningen *ronnekok*. Sammensætningerne betegner altså en hanfugl, der vrinsker.

Sidsteleddene *-gøg* og *-høg* betegner jo to almindelig kendte fugle. Begge er (især for hunnernes vedkommende) brunstribede eller brunplettede, hvilket synes afgørende for navnegivningen.

Sidsteleddet *-gøg* optræder hyppigst sammen med *horse-* (ca. 80 kilder spredt i *horse-*området på kort 1). Desuden optræder det sammen med *skronne-* (ca. 15 kilder i det midt- og sydøstlige *skronne-*område, se igen på kort 1), med *gumme-* (5 kilder fra området mellem Skanderborg og Horsens, samt fra Fredericia-egnen), med *nodre-* (5 kilder spredt i den nordøstlige del af Sønderjylland) og endelig med *rønne-* (en enkelt kilde øst for Tønder). I disse sammensætninger er det 1. sammensætningsled, der henviser til dobbeltbekkasins vrinskende lyd og ikke gøgens kuk-kuk.

Betegnelser med *-høg* er mindre udbredte. Ledet optræder hyppigst sammen med *skronne-* (ca. 40 kilder spredt i det nordlige og sydvestlige *skronne-*område og sporadisk i det sydøstlige og sønderjyske *skronne-*område, jf. kort 1), desuden forekommer det sammen med *rønne-* i tre kilder fra det syd- og sydøstlige Sønderjylland.

Tinksmed

Trods dobbeltbekkasins meget iørefaldende lyd, kan kendskabet til den ikke være voldsomt udbredt, da ca. 30% af de i alt 1253 besvarelser af spørgeliste K17 ikke giver noget navn. Andre tilføjer kommentarer som fx “jeg ved ikke helt bestemt, så jeg vil helst ikke svare andet end: en fowl” (meddeler vest for Brønderslev) eller “Kan ikke mindes at have hørt noget dialektord for bekkasiner (lige så lidt som jeg kan mindes nogensinde at have set nævnte fugleart i min hjemstavn)” (meddeler fra Thy).

På spørgelisten havde vi også spurgt, om *tinksmed* kunne betegne en dobbeltbekkasin. Ca. 25 meddelere er mere eller mindre overbeviste om, at tinksmed brugtes om enkeltbekkasinen⁸. Sikre meddelere

⁸ *Lymnocryptes minimus*. Denne sjældnere fugl ligner dobbeltbekkasinen meget, men er betydelig mindre og har et kortere næb. Dens lyd er dog mindst ligeså besynderlig: “en hul, boblende lyd der lyder som galopperende hest på en træbro”! (jf. Roger Peterson et.al s. 115).

skriver fx “Tinksmed er den lille enkelte Bekkasin” (meddeler fra Herring-egnen), “enkeltbekkasinene kalder vi tinksmed” (meddeler vest for Kolding). Ifølge fugleguiden er en *tinksmed* imidlertid en helt anden vadefugl, en slags klire (*Tringa glareola*, Roger Peterson et.al. s. 122).

Bokje, watersnip, hrossagaukur, bécassine des marais, snipe ...

En af grundene til at dobbeltbekkasinens jyske betegnelser *horsegumme* og *horsegøg* blev udgangspunktet for denne artikel, var som sagt ligheder med fuglens betegnelser på nederlandsk. Enkelt- og dobbeltbekkasinene hedder her *bokje* (= ‘lille ged’) hhv. *watersnip* (= ‘vandsnepe’). Især navnet *bokje* – til trods for at det altså er navnet på enkeltbekkasinene – stemmer jo fint overens med de jyske betegnelser på *-ged*. Spørgsmålet er så, om fuglens ‘sang’ også på en række andre kendte sprog giver associationer med en brægende ged eller en vrinskende hest.

Betegnelsen *bokje* betyder vel oprindeligt ‘kleine Watersnip’ (= lille dobbeltbekkasin). Selve dobbeltbekkasinene (*Watersnip*) har geografiske betegnelser som fx *Maailamke* (= majlam), *Waarlamke* (= forårslam), *Hemelgeit* (= himmelged), *Ronneke-mere* (= nederlandsk ‘hinneke’ + ‘merrie’, dvs. vrinskende hoppe)⁹.

Også på de andre nordiske sprog henviser nogle af fuglens betegnelser til dens lyd. På islandsk hedder dobbeltbekkasinene *hrossagaukur* (= horsegøg)¹⁰. På svensk findes den især dialektale eller folkelige betegnelse *horsgök* (= horsegøg), mens fuglen på rigssvensk hedder *enkeltbeckasin* (!)¹¹. På norsk dialekt kan den hedde *rossegauk* (= horsegøg), *mekregauk* (= ‘mæh-gøg’), *humregauk* (= ‘humre-gøg’), men på norsk bokmål hedder den *enkeltbekkasin* (!)¹². De svenske og norske betegnelser for dobbeltbekkasinene er noget forvirrende; for at

⁹ jf. Klaas J. Eigenhuis: *Verklarend en etymologisch woordenboek van de Nederlandse vogelnamen* (= Forklarende og etymologisk ordbog over nederlandske fuglenavne). Stichting Dutch Birding Association (2004) s. 83 og 565, jf. A.A. Weijnen: *Etymologisch dialectwoordenboek* (1996) s. 164.

¹⁰ jf. Roger Peterson et.al. s. 115, Johan Fritzner: *Ordbog over Det gamle norske Sprog* II (1954) s. 65.

¹¹ *Ordbok över Svenska Språket* XI (1932) s. 1240.

¹² *Norsk Ordbok* III (1994) s. 1494.

holde den adskilt fra dens mindre makker, enkeltbekkasinen, kaldes denne *dvärgbeckasin* hhv. *kvarzbekkasin*¹³.

På fransk, engelsk og tysk - og altså også på nederlandsk - indgår fuglens markant lange næb i betegnelserne. På fransk hedder fuglen *bécassine des marais* 'lille sneppe fra sumpområdet' (med afledning af ordet *bec* = 'næb', dvs. 'fugl med langt næb'¹⁴). Ordet må være indlånt i tysk, hvor fuglen hedder *Bekassine*¹⁵. På engelsk har sneppe-betegnelsen fundet udbredelse, for her hedder den *snipe* med afledning af nordisk *-snípa* = næb¹⁶.

Afslutning

Det kan ikke undre, at dobbeltbekkasinens brægende eller vrinskende lyd har givet anledning til folketro og varsler. Fuglen kunne således opstå af ånden fra en afdød hest, som en fynsk kilde fra 1886 skriver: "En mand jog sin gamle udslidte hest i mosen, hvor den sank til bunds og blev til en fugl, som efterlignede hestens skrønnen; "det blev nu dens kæreste syssel, når den så en gammel hest, at flyve ud over hængedyndet og med sin stemme lokke den derud for at få sig en kammerat""¹⁷. Horsegummen kunne varsle både godt og dårligt vejr: "Nær a hörsgom (a skronnegied) skronje om awtenen, blywer et godt væje om anden dawaen" (= når horsegummen eller skronnegeden skronner om aftenen, bliver det godt vejr på andendagen; Horsens)¹⁸ og "Når "æ skrannerhos" (bekkasinen) skriger, går det mod regn og uvejr" (Sønderjylland)¹⁹. Pebermøer forvandles til viber og pebersvende til horsegummer, og viberne sang: "Hvi vil do et, hvi vil do it" (= hvorfor ville du ikke), og horsegummerne svarede: "A tur et, a tur et" (= jeg turde ikke) (meddeler fra Vendsyssel).

¹³ jf. Roger Peterson et.al. s. 115, samt kilderne fra note 11 og 12. På ømålene kaldes dobbeltbekkasinen fx *horsegnadre*, *horsegøg*, *horsegummer* (jf. *Ømålsordbogen* VII (2004) s. 361).

¹⁴ jf. V.J. Brøndegaard II s. 138, Roger Peterson et.al. s. 115.

¹⁵ jf. *Duden Deutsches Universalwörterbuch* (1996) s. 229.

¹⁶ *The New Shorter Oxford English Dictionary* II (1993) s. 2922.

¹⁷ citeret efter V.J. Brøndegaard II s. 140.

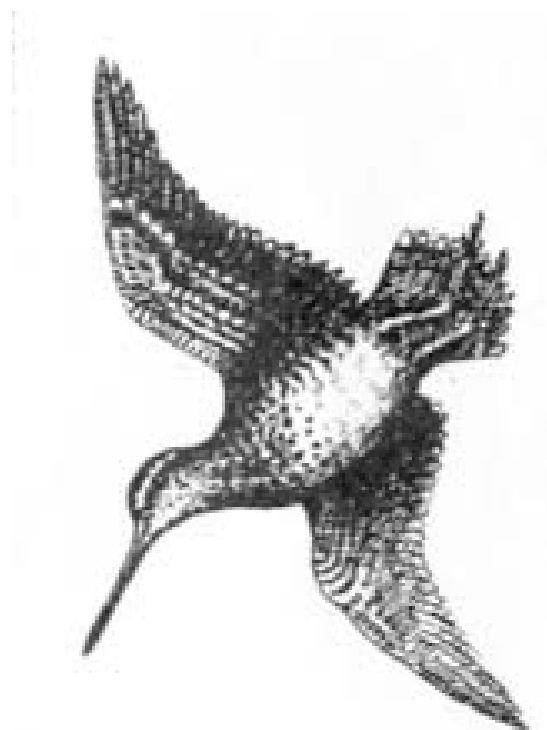
¹⁸ jf. Ewald Tang Kristensen: *Gamle Folks Fortællinger om det jyske Almueliv* Tillægsbind III s. 148.

¹⁹ jf. *Stambladet* II (1964) s. 216.

Som vist ovenfor har de dialekttalende haft en umiddelbar kreativitet ved navngivningen af dobbeltbekkasinen, hovedsagelig centreret om dens besynderlige lyd. I de enkelte artikler i Jysk Ordbog kommer denne kreativitet vanskeligt til udtryk. Sammenhængen mellem et bestemt dyr eller en bestemt plantes forskellige betegnelser udfoldes bedst i en artikel som denne.

De mange betegnelser for blot ét blandt mange dyr viser også, hvor kompliceret og righoldig en dialektordbog er i forhold til en ordbog, der beskriver et rigssprog. Hos os svarer rigssprogets dobbeltbekkasin til hele 22 opslagsord, her anført i alfabetisk rækkefølge:

gummegøg, himmelged, horseged, horsegumme, horsegøg, horsenodder, nodregøg, nodrehors, nodrekok, rønnefugl, rønnegøg, rønnehors, rønnehøg, rønnekok, skronneged, skronnegumme, skronnegøg, skronnehors, skronnehøg, skronnekok, skronnemette, skronneøg.

Dobbeltbekkasin. Fra *Salmonsens Konversationsleksikon* II (1915) s. 853.

- 1 Vort Tall er en Tyllt
og vor Tank
å gjer et godt
alsinge Gild,
men di Mand,
der vil med,
må vær det alsinge Mool
godt mægte.
- 2 Skuld jen fald fro
må vi sjel find
jen, der med Føj,
vil felle hans Fodspor.
- 3 Urren for di toll
må sejs sidd ved vor Sid,
lytt te vor Snak
og gi det Besyv.
- 4 Remser og Rim
og ålt, hvad et Mool kån rumm,
Sajer og Sang
vil vi sammel i en Stak,
- 5 Så vi ved Løvspring
og Løvfald kån lytt
samled te Gild
te gammelt og godt.
- 6 Ingen fær nove for itt,
og vor Id
må vi sjel betal
ved å bød i e Bøss.
- 7 Den, vi hæ kaldn,
men itt kam, skønt han känd,
må bød med en hiel Boddel
Sollbarrom.
- 8 Det samm må vel gjæld,
te Guej for vort Gild,
den Mand, de bløv gall
og itt grin, da han gik.
- 9 For finder vi sammel
og surr og snakke,
da var det dumt
om vi itt kund sej do.
- 10 Skikle må skryves
Allo og Skæmt,
så di, de kån stav
kån prøv å forsto,
hvad de hæ drøv voss
adde vort Davværk
te å satt Skik o
Snak i vort Sogn.
- 11 Hvad godt er begyndt
vil vi alde begrav:
E alsinge Gild
må itt forgo.
- 12 Men den, som e Død
hæ hindred å konim,
han må ved vort Mød
hå det Mind, han fortjenn.
- ~~~~~
- Sat i Stavrim
og prentet
af
~~~~~
Martin N. Hansen

Oversættelse af skråens tekst s. 33

Ordet *skrå* har i denne forbindelse intet med skråtabak at gøre. Det stammer fra den tidlige middelalder, hvor gilde- og lavsvedtægter var nedskrevet på *skrá* (= skind, per-gament).

*Forfatterne er henholdsvis viceoldermann
og gildebror i Alsingergildet*

Johannes Diederichsen og Christian Petersen:

E Alsingergild'

Én forening på Als skiller sig ud fra de øvrige: Alsingergildet. Med ordet, sproget begyndte jo alting – også dette alsiske dialektselskab.

Kimen til selskabet modnedes i slutningen af 30'erne, hvor en handicappet gårdejer var begyndt at indsamle alsiske ord og vendinger. Under 2. verdenskrig var interessen for det folkelige blusset op, og efter befrielsen (i 1946) fik nogle stovte mænd startet Gildet.

De gamle Tolvmandsgilder var forbilledet. Ifølge "skråen" (dvs. vedtægterne, se modstående side) skulle Gildet bestå af 12 indfødte alsingere samt 6 andre personer (bisiddere), der interesserede sig for alsisk kultur, men ikke nødvendigvis mestrede sproget. Tællepinde¹ er et vigtigt redskab i gildets samvær: fornærmethed og det at komme for sent er nogle af de ting, som medfører et hak i pinden, og som man kun kan frikøbe sig fra med en flaske solbærrom.

Formålet med Gildet var at få lavet en alsisk ordbog. I 1984 var man så heldig at få Gunhild Nielsen (ansat ved Dialektforskningsinstituttet i København) tilknyttet som bisidder. Hendes teoretiske viden var til stor hjælp, og i 1988 kunne man udgive Alsisk Ordsamling med 5000 dialektord; udtalegengivelse og ordforklaring samt brugen af eksemplsætninger fremgår af illustrationen på næste side. I 2002 fulgte 2. udgave med flere ord og et meget savnet to-vejs register.

---

¹ Førsteleddet i dette ord er *tælge* (= skære, snitte).

led:	<i>et 'læj.</i>
lede:	<i>å 'li·; hand 'li·e (leder); 'li· (ledte) ætte sin 'knyw (kniv).</i>
ledelig:	<i>intetkøn 'li·elet; de va nåwe 'li·elet 'nåwe (noget skrøbeligt noget); nåwe 'li·elet 'nåwe å 'høe 'o· (kedeligt, ubehageligt, afledt af adj. led).</i>
leder:	<i>en 'læ·e (bjælken langs jorden i bindingsværk).</i>
ledgab:	<i>et 'læjgaf (åbning til mark, fx gennem hegn eller dige; der behøver ikke at være et led for).</i>
ledig (1):	<i>'lerre (ledig); en 'lerre 'sto·nd (en ledig stund).</i>
ledig (2):	<i>'lerre (tom); e 'tynd· (tønden) va 'lerre.</i>
ledlakket:	<i>'læjlaghe (leddeløs. Almsted).</i>
ledmyg:	<i>'læjmyghe, 'læjmyghe (smidig); hand 'va så 'læjmyghe.</i>
ledstabel:	<i>en 'læjstaffel (ledbræt, bræt i et led).</i>
leg:	<i>li·gh (landdistrikterne), le·gh (Sønderborg).</i>
lege:	<i>å 'li·gh; di 'li·ghe 'sammel; di 'li·ght.</i>
legen:	<i>se legende.</i>
legende:	<i>et 'li·ghend (samleled, drejeligt led i tøj, skal forhindre, at tøjret bliver snoet).</i>
legestue:	<i>en 'li·ghståw·.</i>
lejder:	<i>en 'læ·, 'le· (stige).</i>
leje (1):	<i>å 'læj; æ hæ 'læje en 'ka·l (se også fæste).</i>
leje (2):	<i>flertal 'le·re (førstegangspløjet grønjord); å plöj 'le·re (vist fra plattysk Laide, Leide, hollandsk leegte, græsmark, grønjord, egentlig om noget lavtliggende).</i>
lejle:	<i>en 'læj·l (lille ølbeholder af træ, af form som en ost); en 'læj·l di 'brught te 'öl i e 'hø·st.</i>
lekrog:	<i>en 'lekrå·gh.</i>
lemmeran:	<i>et lemme·ran (sværlemmet person, hest).</i>
lempe:	<i>'læm·p; mæ 'læm·p kå en fo et 'egh i en 'hom·melsæk (med lempe kan man få et æg i en hum-</i>

De indsamlede ord og vendinger viser, hvordan man anvendte det alsiske sprog for 50-100 år siden. Als burde som et ø-samfund have haft alle muligheder for at bevare den lokale dialekt. Men tornerose-søvnen sluttede omkring 1950, da der strømmede arbejdskraft fra hele landet til det nye industrieventyr, Danfoss, i Nordborg. Dialekten måtte delvis vige for det, vi i dag kalder regionalsprog: 1/3 af de lokale taler nu rigssprog tilsat den lokale tone, 2/3 taler stadig mere eller mindre dialekt – men kun en elite (eller bagstræbere) på omkring 15% anvender dialekten uspoleret.

En optælling for nylig viste, at 250 ord vedrørende specialudtryk fra landbruget nu ikke anvendes mere. Alt i alt bruger de “indfødte” i dag kun omkring halvdelen af ordene i Alsisk Ordsamling. Det er også nok til daglig brug, men ved festlige eller triste begivenheder er ordforrådet ikke længere tilstrækkeligt nuanceret.

Dialekten skaber fællesskab og er en vigtig del af vor historie. Men i Alsingergildet erkender vi, at man ikke kan bremse udviklingen. De sidste 10 år har affødt mange nye ord indenfor sport og computer-verdenen, vedrørende udenlandsk mad, ledelse o.s.v. Det er ord, som vi er nødsaget til at bruge.

Det allervigtigste for dialektens bevarelse er, at forældre, der taler dialekt, også gør det over for deres børn. Men her svigter de i mange tilfælde. De er bange for, at børnene så får vanskeligheder med at stave, og at de vil bruge omvendt ordstilling fra dialekten.

To lærerinder har på hver sin skole, med held, gennemført ugentlige undervisningstimer i alsisk. Undervisningsudvalget sagde ja til at sætte dialekt på skemaet som valgfrit semesterfag for eleverne i 8. og 9. klasse. Det har nu kørt siden 1992. Kun ét år var der ikke tilstrækkelig interesse hos eleverne.

Når børn skal gøres interesserede i at bruge dialekten, så er det vigtigt, at undervisningen sker så tidligt som muligt. Førsteklasserne er de ivrigste i undervisningen i dialekt, mens eleverne i valgfagsalderen har andre interesser, som er vigtigere. I Alsingergildet har vi derfor det sidste år haft planer om – med faglig assistance fra Institut for Grænseregionsforskning – at fremstille undervisningsmateriale for folkeskolens yngste klasser. Inden vi gik i gang, indkaldte vi lærere, kulturudvalgsformænd, skolebestyrelser m.v. for at lodde interessen. Tilbage-meldingen viste desværre, at opbakningen ikke var overvældende.

Vi har nu i stedet planer om at fremstille en mere bred og informativ cd med sange og tekster frembragt af børn, unge og ældre – på interaktiv form, med levende billeder og lyd.

Alsingergildet har lige udgivet en 13 siders “officiel” Vejledning i alsisk skrivemåde. Ønsket om et mere officielt alsisk skriftsprog bunder i erkendelsen af, at skal et geografisk afgrænset sprog bestå, må det nødvendigvis have et skriftsprog – sådan som man kender det fra plat-tysk og frisisk.

Der anvendes i vejledningen ikke specielle lydtegn, og stavemåden ligger for forståelsens skyld tæt op ad den rigsdanske. Efter tilskyndelse fra Jysk Ordbog har vi lavet en forenkling, så de alsiske diftonger, der kan udtales på op til 6 forskellige måder, nu er betegnet på én måde. På side 34f. ses, hvordan en klassisk alsisk tekst tager sig ud med den anbefalede skrivemåde; af hensyn til ikke-alsiske læsere følger en oversættelse til rigsdansk.

Nogle tilflyttere vil gerne lære lokalsproget, men har vanskeligt ved at ramme den rigtige tone i udtalen. Derfor har vi nu fået indtalt Alsisk Ordsamling på cd-rom. Dermed har vi slået to fluer med ét smæk, idet det også er vigtigt, at man om 100 år kan høre, hvordan vi taler nu.

Hvert år uddeler vi en dialektpris. Den tilfaldt i år personalet på Sønderborg Sygehus. Mange anvender dér dialekten, både indbyrdes og overfor patienter (især ældre), som derved føler sig mere trygge i de nye og uvante omgivelser. Der er endnu ikke foretaget statistiske undersøgelser over, hvor mange indlæggelsesdage der spares på den konto.

På vort halvårslige “ting” i næste måned skal vi diskutere Alsingergildets virke i fremtiden. Vort oprindelige mål er nået med udgivelsen af Ordsamlingen. Det næste kan så være at få videre kontakter. Der må kunne skabes interesse hos det lokale TV for gættekonkurrencer om dialekt, interviews med dialektkyndige osv., hvor vi så hjælper med at finde frem til personer og tekster. Andre planer går på udgivelse af en børnebog på alsisk, udgivelse af alsiske sange, samt en samlet udgivelse af 2 alsiske digteres poetiske værker.

Befolkningen er meget interesseret, når der inviteres til dialektaftener. Der er en lokal musik-gruppe “Rondt o e goll”, som underholder med at spille og synge alsiske viser. Det er i løbet af 20 år blevet til 735 arrangementer.

Alsingergildets opgave er at skabe aktivitet og opmærksomhed. Vor dialekt skal ikke i respirator endnu!

Udgivelser:

Alsisk Ordsamling. 2002. 246 sider. Pris: kr. 200.
Sælges hos boghandlere i Sønderborg og Gråsten.

Vejledning i alsisk skrivemåde. 2004. 20 sider. Pris: kr. 30 + porto.
Kan købes hos Johannes Diederichsen, Oldenørvej 8, 6430 Nordborg.
Tlf. 7445 1017.

Oversættelse af skråen s. 28:

- 1 Vort tal er en tylvt, / og vor tanke (er) / at lave et godt / Alsingergilde, / men de mænd, / der vil med, må være det alsingermål / godt mægtigt.
- 2 Skulle en falde fra, / må vi selv finde / en, der med føje / vil følge hans fodspor.
- 3 Ud over de tolv / må seks sidde ved vor side, / lytte til snakken / og giv deres besyv.
- 4 Remser og rim / og alt, hvad et mål kan rumme, / talemåder og sange, / vil vi samle i en stak.
- 5 Så vi ved løvspring / og løvfald kan lytte, / samlet til gilde, / til gammelt og godt.
- 6 Ingen får noget for intet, / og vor id / må vi selv betale / ved at bøde i bøssen.
- 7 Den, vi har (ind)kaldt, / men ikke kom, skønt han kunne, / må bøde med en hel flaske / solbærrom.
- 8 Det samme må vel gælde, / til gode for vort gilde, / den mand, der blev vred / og ikke grinede, da han gik.
- 9 For finder vi sammen / og sidder og snakker, / da var det dumt, / om vi ikke kunne sige “du”.
- 10 Skikkelig må skrives / alvor og skæmt, / så de, der kan stave, / kan prøve at forstå, / hvad der har drevet os / efter vort dagsværk / til at sætte skik på / snak i vort sogn.
- 11 Hvad godt er begyndt, / vil vi aldrig begrave, / Alsingergildet / må ikke forgå.
- 12 Men den, som er død, / er hindret (i) at komme, / han må ved vort møde / have det minde, han fortjener.

Eksempel på den alsiske retskrivning

Hans Alsinger (Hans Harboe) fødtes 1899. Han kom til at gå i (den dengang tyske) skole i Asserballeskov. Efter at have været ude at tjene blev han i 1934 ansat som kustode ved museet på Sønderborg slot. I 1946 var han med blandt de 12 indfødte alsingere, der stiftede Alsingergildet. Her var han til sin død i 1958 en trofast og flittig medarbejder. Han var sikker i dialekten, og hans ordforråd var stort. Hans historier blev trykt i Jydske Tidende og blev en yndet søndagslæsning. Han forfattede sine fortællinger med en lydskrift, der svarede til hans egen udtale. Denne lydskrift har vi tillempet, så den er i overensstemmelse med vor vejledning i Alsisk skriftsprog.

Angående denne skrivemåde, en kort forklaring på, hvordan vi har gengivet tonal accent 2 i ord med kort og lang vokal. I ordbøgerne betegnes den tonale accent oftest med en vinkelhage, men da dette tegn ikke findes på et almindeligt tastatur og heller ikke et hævet punktum til angivelse af lang vokal, har vi måttet tænke i nye baner. I ord med kort vokal har vi brugt en apostrof til at vise accent 2: *tue kat'* (= to katte), i ord med lang vokal har vi indskudt et "e": *tu skaef* (= to skabe). Lang vokal i accent 1-ord, har vi, når det var nødvendigt for læsbarheden, markeret med dobbeltvokal: *en boo* (= en båd).

Op i e rambowe afel

(åw Håns Alsinger)

Opr. trykt i Jydske Tidende 30/9 1949

Ågh ja, æ howse e endno, som var det kun e fjor. Anmaj og mæ var liegh blöwn gywt, og buej endno i e ophold ved lild Claus Tække, ind te vi skuld öwetæj e stej. Ligh uen for e låegh ståw en gammel rambowe afel med e vange hængend snart nen te e jord. E drenge lo' gjen og klaffere i en e hiele oer rundt. Claus vild allerede i sin ong daw' hå en væk, men e koen vild it'. Den bær jo en diel, og såen rambowe efel var jo guej å hå, væn di slawte, mien hon.

Så skie det en ættemerra hen emue åwten, vi sad i e köghen og var ved å fo mellund. Så kømme der et rassel, som væn do tænke dig jen fælde hen ad e goll med en bottel brendvin. It oljen e rassel, men det jæ dyf suk, og så en jamme som væn en hæ fåt e finge i klemm' i e hæghsaws. Anmaj blöw bliegh som en kalke vegh. Å æ må sæj, te det

var it lawnt fro te e hoer it rejst sig o e hoej o mæ, og sjel om det var ved højlys daw. Æ fæk mæ så stafle öwe æend, og da æ kømme ud ad e franggolldör, skuld do hå set maegh. Op i e rambowe afel hang en månd med høj hat, og uen båws'. Da var det e kåstmand fro e Næerby, der var kommen tåfet astej. Da han kømme riend i fuld trav ind ad e vej, löffe der en sort kat öw e vej. Og som guj skik er, völ han liegh væend sig om og spöt trie gang', han tæj sig it i vaer for e tree, og da e hest stryghe liegh egæmmel, blyw han hængend. En krogh e bagh i e sajl fæk fat i e båws', og dem løf e hest virre med. Æ råft ætte Anmaj, hon skuld komm og hjölp', men da hun kam te e dör, kån det nok veær hon skywt kolør. Ho hon væt hvid før, blöw hon no pludsle röj i e hoej. Æ tent jo no te e karl ho hielt taft e mue, men da æ kam hen og vild hjölp ham, var det føest han so': "Æ skuld hjels fro Midde og e kjærest, å e familie o beghe sie og sæj, om det kund pass jer å komm e vonsda oet daw'. Ja e hest er låffen og hæ tåwn e båws' med, men e gild ster evekke".

Oversættelse:

Oppe i rambour æbletræet

Åh ja, jeg husker det endnu, som var det kun i fjor. Annemarie og jeg var lige blevet gift, og boede endnu i aftægtet ved lille Claus Tækker, indtil vi skulle overtage gården. Lige uden for lågen stod et gammelt rambour æbletræ med grenene hængende næsten nede på jorden. Drengene lå gerne og klatrede i det hele året rundt. Claus vilde allerede i sine unge dage have det væk, men konen ville ikke. Det bar jo en del, og sådanne rambour æbler (= reinetter, sure æbler) var gode at have, når man slagtede, mente hun.

Så skete det en eftermiddag hen mod aften, vi sad i køkkenet og var ved at få mellemad. Så kommer der et brag, som hvis du tænker dig én falde hen ad gulvet med en flaske brændevin. Ikke alene braget, men det her dybe suk, og så en jammer som hvis man har fået fingeren i klemme i en hækkesaks. Annemarie blev bleg som en kalket væg. Og jeg må sige, at det var ikke langt fra at hårene rejste sig på hovedet på mig, og selv om det var ved højlys dag. Jeg fik mig så stablet over ende, og da jeg kommer ud ad forstuedøren, skulle du have set mage. Oppe i rambour æbletræet hang der en mand med høj hat og uden bukser. Da var det bryllupsmanden (han skulle indbyde til bryllup) fra Nederbyen, der var kommet tåbeligt af sted. Da han kommer ridende i fuldt trav ind ad vejen, løber der en sort kat over vejen. Og som god skik er, vil han lige vende sig om og spyttede tre gange, han tager sig ikke i vare for træet, og da hesten stryger lige igennem, bliver han hængende. En krog bag i sadlen fik fat i bukserne, og dem løb hesten videre med. Jeg råbte efter Annemarie, hun skulle komme og hjælpe, men da hun kom til døren kan det nok være hun skiftede kulør. Havde hun været hvid før, blev hun nu pludselig rød i hovedet. Jeg tænkte jo nu at karlen havde helt tabt modet, men da jeg kom hen og ville hjælpe ham, var det første han sagde: "Jeg skulle hilse fra Midde og kæresten og familien på begge sider og sige, om det kunne passe jer at komme om onsdagen otte dage. Ja hesten er løbet og har taget bukserne med, men gildet står (holdes) alligevel."

Torben Arboe:

Aakjær og Burns revisited

Min artikel om *Skuld gammel venskab ...* i *Ord & Sag* 2002 har givet anledning til adskillige reaktioner, bl.a. vedr. det spændende i, at Aakjær ikke blot oversætter, men gendigter dele af *Should Auld Acquaintance ...*, og vedr. omtalen af forbindelsen mellem Tang Kristensen og Aakjær. Desuden tilbagemeldinger om, at det var fint med grundig behandling af dialektord som fx *kaw*. Nogle har endog været så venlige at nævne, at der var flere ord og dermed dele af sangen, de egentlig ikke havde forstået, før de læste forklaringerne i artiklen. Et par af reaktionerne fortjener særlig omtale her.

1) En af Jysk Ordbogs mangeårige meddelere, lærer Bent Rolighed, Fjerritslev, savner i min artikel oplysning om, at Aakjær fik inspiration til gendigtningen via tjenestekarlen Søren Poulsen på Aakjærs gård, Jenle: det har Aakjærs datter, Solvejg Bjerre, berettet om i bogen *Den hvide rug, den blide rug* – (1980). Ja, jeg citerede (s. 37) Aakjær for bemærkningen om, at “den skotske sanger Rob. Burns har atter fyldt min Stue med Højhed”, men gik ikke nærmere ind på baggrunden for denne “nye Burns-periode”. Det kan bestemt være på sin plads at se lidt på denne periode nu. Solvejg Bjerre citerer i nævnte værk et fødselsdagsbrev til moderen, Nanna Aakjær (f. 23/1 1874), fra Søren Poulsen i 1962:

En af Deres gamle medhjælpere sender her en hilsen og en lykønskning på 88-årsdagen. Han har lidt svært ved at forstå, at det i år er 40 år siden, han oplevede den lykkeligste vinter i sit liv, den vinter, da “Skuld gammel Venskab rejn forgo” blev til. Til sine dages ende vil han i dybeste taknemlighed mindes de to lykkelige år på Jenle. De står som strålende højdepunkter i hans beskedne tilværelse (s. 20).

Af denne hjertevarme hilsen kan udledes, at *Skuld gammel Venskab* ... er skrevet i vinteren 1922 så betids, at den har kunnet trykkes senere samme år i *Danmark. Illustreret Almanak* for 1923, hvorfra Aakjær har kunnet give Tang Kristensen et særtryk af den i januar 1923 (jf. s. 16-18 i artiklen). – Om Poulsens medvirken til visens tilblivelse fortæller Solvejg Bjerre:

Sagen var, at Søren kunne spille violin, det instrument far holdt mest af. Søren lånte noderne til de skotske viser, og ved at høre dem, mindedes far sin tid i Robert Burns land, Skotland (...). For at vi alle skulle kunne synge med, oversatte han “Skuld gammel venskab rejn forgo”, så den har den muntre og sangglade Søren Poulsen sin andel i. (smst.).

Også i *Livet på Jenle 1905-1926* (1985) omtaler Solvejg Bjerre den tid, da Søren Poulsen var karl på Jenle, som en glad tid: “den sommer gjaldede det fra stue og køkken, fra stald og mark, når vi sang danske, svenske, tyske og skotske viser” (s. 134). Til de skotske viser kunne dog i første omgang kun Aakjær synge teksten; men da han havde oversat/gendigtet *Should auld acquaintance* ..., blev den i form af *Skuld gammel Venskab rejn forgo* “snart vores yndlingssang, der lød i stuerne, når vennerne kom på besøg” (smst.). Aakjær har altså været vant til at synge visen derhjemme, inden han synger den ved Tang Kristensens 80-årsdag i 1923. Solvejg Bjerre tilføjer: “Søren var blandt de af folkene, vi havde forbindelse med, så længe han levede, og han kom både i TV, radio og aviser, fordi det jo skyldtes ham, at far oversatte *Skuld gammel Venskab rejn forgo*” (billedtekst s. 135).

En lykkelig symbiose mellem musikanter og digter, Søren Poulsen og Jeppe Aakjær, førte altså den gamle skotske folkemelodi over i den danske sangskat.

2) Professor Lars Brink, København, mener, at jeg burde kritisere Aakjær skarpere, når jeg nu påviser en regulær udtaleforvanskning i digtet, nemlig ordet “glaadle” = gladelig i omkvædets næstsidste linie. Her har dialekterne udtalen *glå·lā* uden *-d-* efter *-å-* (jf. s. 25 i artiklen), og når det er tilfældet, burde Aakjær ikke skrive ordet med *-d-* og dermed få sagesløse sangere til at bruge en udtale med *-d-* i tiltro til, at det er vestjysk dialekt, skriver Brink og bemærker, at Aakjær jo dog ikke er sakrosankt.

Nej, jeg betragter heller ikke Aakjær som fredhellig og mener altså ikke, at han bør friholdes for kritik. Men dels kunne han jo ikke

vide, at sangen ville få så vid og vedholdende udbredelse, at han burde have inddraget præskriptive, pædagogiske dialektbetragtninger, dels er det nok alligevel kun et fåtal, der ud fra sangen giver sig til at bruge *glådle* el. andre dialektale ord uden for netop “sang-situationen”; dermed er skaden formentlig af begrænset omfang. Endvidere ser jeg det ikke som min opgave at korrekse hverken Aakjær eller andre dialektforfattere, men derimod at beskrive, hvordan disse forfattere m.fl. – i mangel af et jysk skriftsprog – faktisk bruger dialekterne. De forsøger at skrive egnens dialektale udtale, så den kan genkendes af rigsmålstalende hhv. læsere med andre dialekter som baggrund, samtidig med, at ordenes betydning bibeholdes.

Til sidst vil jeg gerne underbygge en forklaring i artiklen, nemlig vedr. situationen skildret i vers 2:

Og gi saa kuns de Glajs en Top / og vend en med di Kaw.

Vi'el ta ino en jenle Kop / for dem swunden gammel Daw.

Her antog jeg, at der tales om at drikke kaffepunch: fyld snapsglasset helt op, tøm det over i kaffekoppen med venstre hånd, vi tager endnu en kop, dvs. skål i kaffepunch, for de svundne gamle dage (jf. s. 23 i artiklen).

Siden da er jeg stødt på en bemærkning hos Aakjær, der støtter denne udlægning, nemlig i novellen “Frederik Tapbjergs Plovgilde” i *Vadmelsfolk* (1900). Nogle gårdmænd får her et overdådigt måltid hos en husmandsfamilie, efter at deres tjenestekarle har pløjet husmandens marker, da han ikke selv har heste og redskaber til det. Aakjær fortsætter: “Desserten bestod i en *Kaffeknægt*, den saakaldte *Swot*, *National-drikken i disse Egne*” (s. 108, min udhævning). Her nævnes kaffepunch altså som en meget almindelig drik, og det viser sig, at *swot* (= sort) i stort set hele Nørrejylland er en temmelig almindelig kendt betegnelse for kaffepunch. Denne betegnes tit som *en bitte swot* i den nordlige del af området og *en lille swot* mod syd, også i det vestlige Sønderjylland (jf. materiale i Jysk Ordbogs samlinger). En kilde fra Vroue, nabosogn til Aakjærs fødesogn, oplyser, at *en betā swot* tidligere blev meget benyttet som *ge¹skjenk*, dvs. som skænk til gæster m.fl. Det kan tilføjes, at også ordet *kop* kan bruges om en kaffepunch; hos Aakjær ses det i et digt i *Muld og Malm* (1909): *vi haaj faat en Pa' Kopp'* (= vi havde fået et par kopper, s. 158) forklares som: *et Par Kaffeknægte* (note s. 161). Dermed kan vi med stor sikkerhed gå ud fra, at de gamle venner i visen drikker hinandens skål i kaffepunch.

*Forfatterne er redaktører
ved Jysk Ordbog*

Nina K. Grøftehaug og Viggo Sørensen:

Det howwer a godt!

Sådan har man kunnet sige i hele Jylland¹; men man har ment noget forskelligt med det. I Nordjylland (groft sagt ned til en linje Nisum Fjord-Herning-Silkeborg-Randers) betyder udsagnet “det husker jeg godt!”, men i resten af Midtjylland samt i Syd- og Sønderjylland “det kan jeg godt lide!” Sådan i hovedtrækkene da.

Nordjyderne bruger verbet *håw* (el. lign.²), omtrent som man bruger *huske* på rigssproget. *A vedd nok, hvor gamm’l a er, nær a hells kan sammel til at hov’e*³, bedyrer den gamle i HansPovls.HD.30⁴; *de fø’st a ka håw høj vi e’t ant en* ¹*talə,lys*⁵, fortæller forfatterens moder i Skautrup.H.I.70; *hò’w no å sèj tak fə ma*⁶, belærer en moder sin søn i en yngre vendsysselsk kilde; *do maa haav aapaa, de Tyskeren æ Mesker lisom vi ajer*⁷, bliver Niels Klinker belært om i Thise.NKÆ.10; og endelig lyder en bekendt trussel iflg. °Torsted således: *æ ska* ¹*hòw dæ* (= jeg skal have dig i erindring, gengælde dig).

¹ Dog har thyboer og de fleste sønderjyder sagt *æ* i stedet for *a*, og nogle sønderjyder har udtalt verbet med -a-: *hawwer*.

² Hverken her eller siden vil vi skelne mellem detaljer i diftong-udtalen af ordet *håw*; herom henvises til de kommende artikler *4.hove* og *5.hove* i www.jyskordbog.dk (hvor der redegøres for “nylængde” i Vendsyssel, -aw i Sønderjylland etc.).

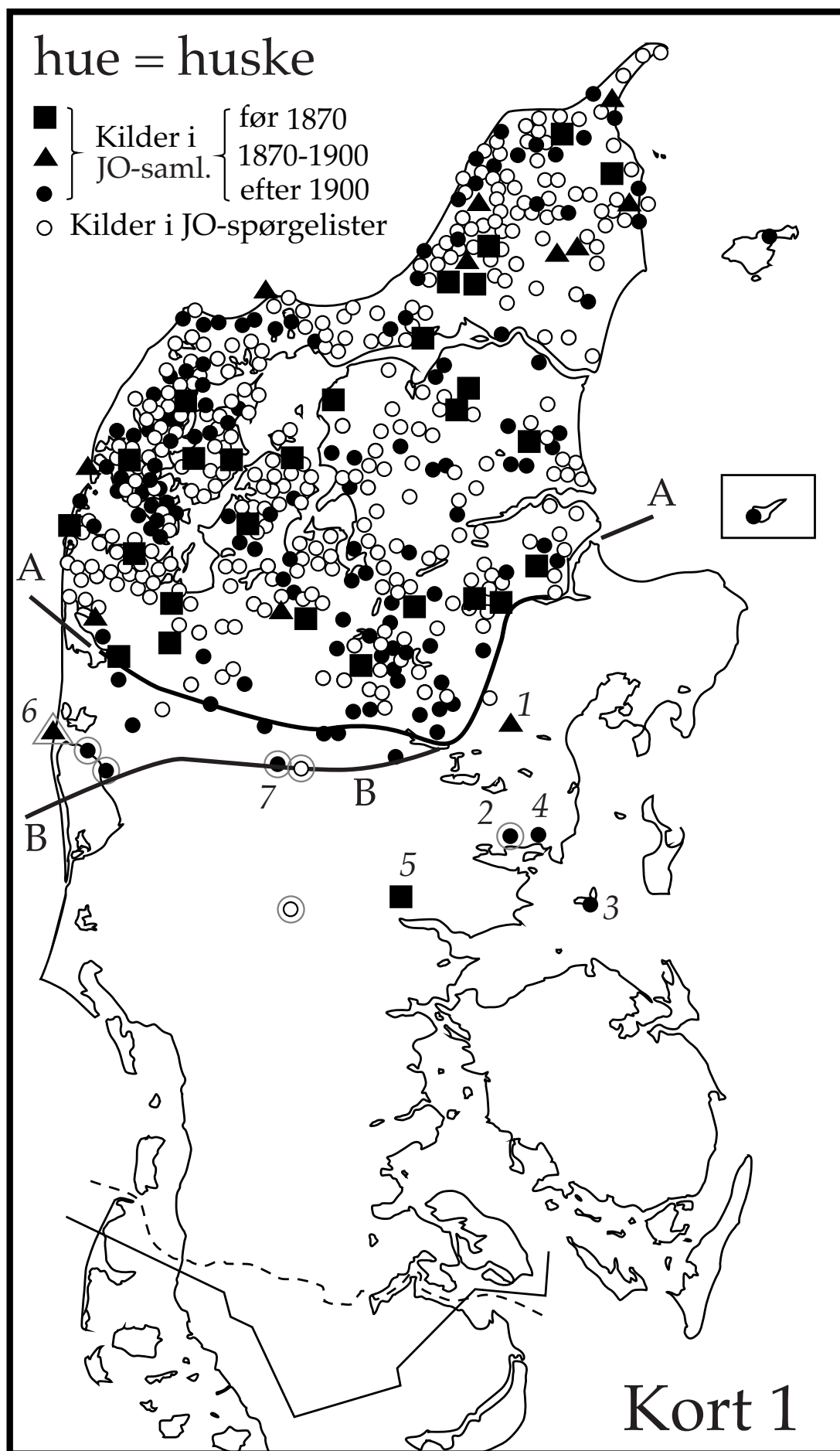
³ Dvs.: jeg ved godt, hvor gammel jeg er, når jeg ellers kan samle mig til at huske det.

⁴ Kildeangivelserne her er de samme som i www.jyskordbog.dk/ordbog; benyt linket Kilder øverst til højre. Her vil der også på et senere tidspunkt blive redegjort for de tillem্পninger til Jysk Ordbogs lydskrift, de enkelte kilder udsættes for.

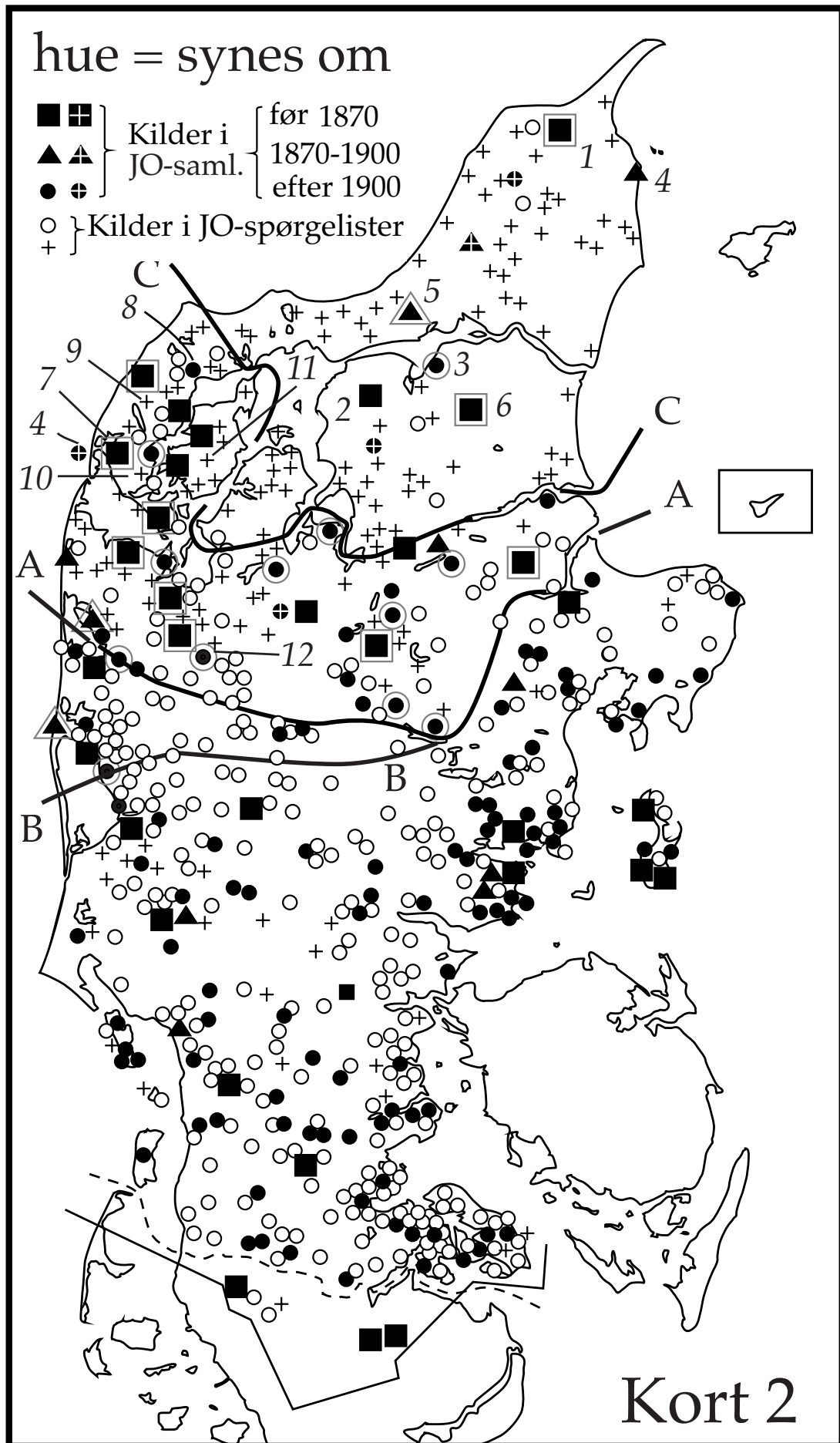
⁵ Dvs.: det første jeg kan huske (= som jeg husker længst tilbage) havde vi ikke andet end tællelys (til rumbelysning); altså ikke petroleumslampe, endsige elektrisk lys.

⁶ Dvs.: husk nu at sige tak for mad!

⁷ Dvs.: du må huske på, at tyskerne er mennesker ligesom vi andre (= os).

I Midt-, Syd- og Sønderjylland giver brugen af *håw* snarest mindelser om rigssprogets *hue* (i forb. som *det huer mig ikke*) – om end *håw* oftest anvendes med personligt subjekt (*a håwær* etc.). *gåt kafə, måj' sokə å manə flø', de håwə* ⁸, sådan lyder i en sydøstjysk kilde karakteristikken af en rigtig kaffesøster; i JKattrup.J.22 husker Klaus glad gårdmandsdatteren Mine: *jeg skulde spille hendes Brudevals, for jeg var ligegodt den Spillemand, hun hovede bedst*; i JyTid. 7/11 1948 fortælles, at der *va mænne i e By, dæ it hov'e å go om fåbi gammel Annmaj Thammeses Hus ve Nattetie*⁹; i en yngre vestjysk kilde affejes den dovne med ordene *han håwær e't å bestæl' nāt*¹⁰; og lige så affejende (men mere rigssprogsfremmed) er udbruddet *'de v'əʃ do 'håw* (= *det ville du synes om! det ku du li!*) i °Vodder.

Lad os kigge nærmere på de oplysninger, vi har i Jysk Ordbogs samlinger, om de to vidtforskellige betydninger af *håw*. På kort 1 (s. 40) ses de kilder, hvor *håw* optræder i betydningen “huske”; kort 2 (s. 41) viser tilsvarende dem, hvor ordet anvendes i betydningen “synes om”.¹¹ Linjen A–A markerer den grove grænselinje, vi i artiklens start postulerede mellem de to betydninger.

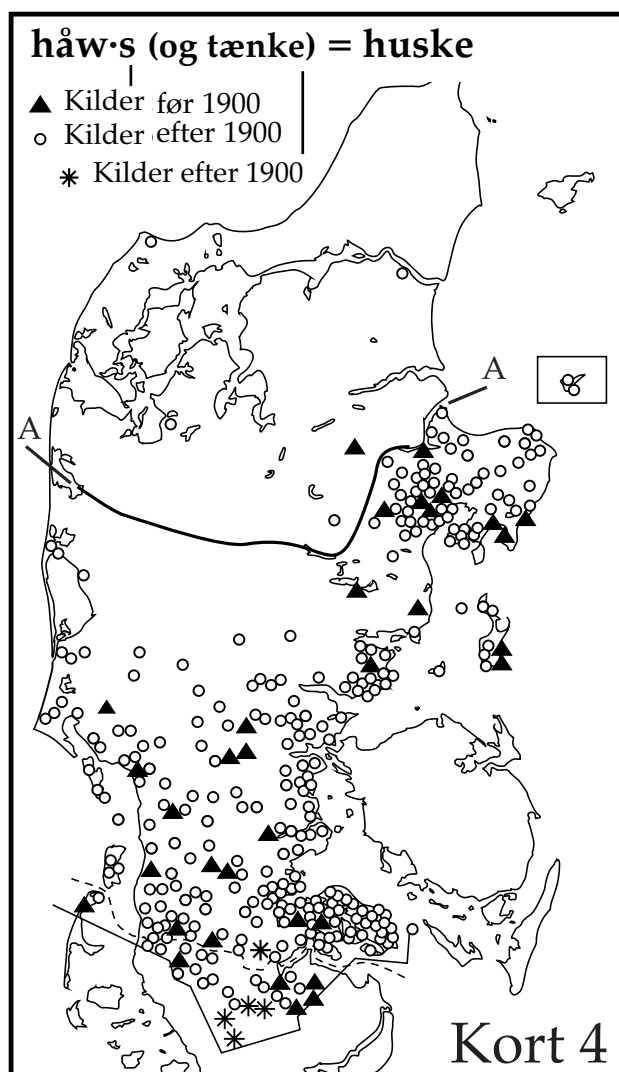
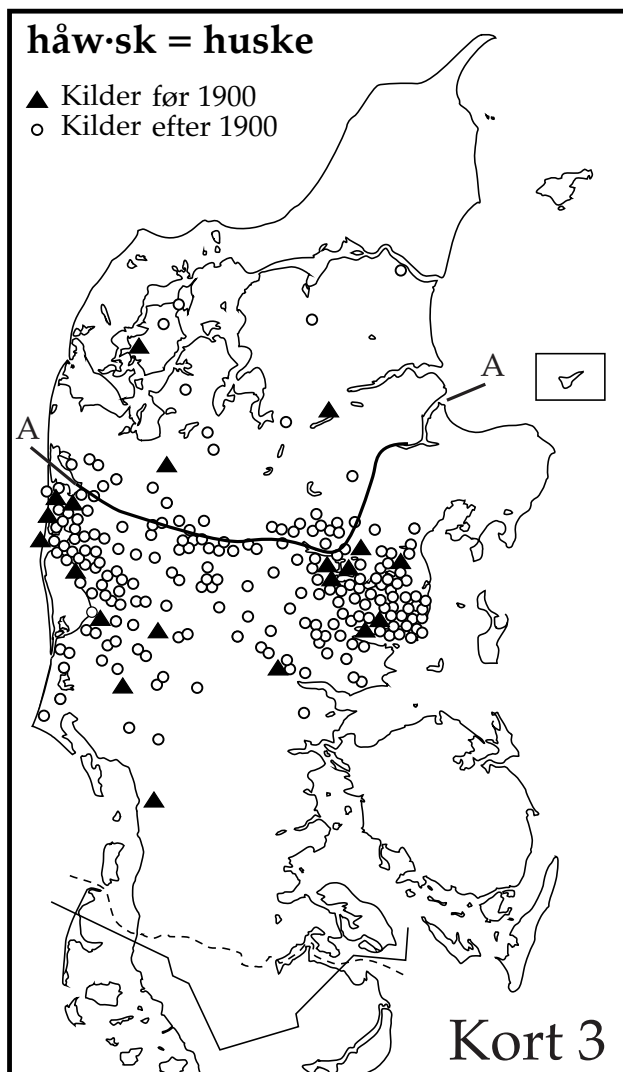
Som det ses af kort 1, rækker de ældre optegnelser af betydningen “huske” gennemgående længere sydpå, end de yngre¹² gør. I det østjyske er der kun tale om enkeltstående oplysninger, som formentlig skyldes fejltagelse fra optegnerens side eller individuel sprogbrug hos en informant (pga. tilflytning, familiemæssig baggrund etc.).¹³ I Herning- og Ringkøbing-egnen (ned til linjen B–B) duer denne bortfor-

⁸ Dvs.: god kaffe, meget sukker og meget fløde (egl. mange fløde), det kan jeg lide.

⁹ Dvs.: der var mange i byen (Pøt på Als), som ikke brød sig om at gå forbi gamle Annemarie Thomsens hus ved nattetide.

¹⁰ Dvs.: han bryder sig ikke om at bestille noget.

¹¹ Kilderne er på begge kort grovsorteret efter type og alder. De, der er ekscerperet fra dialektlitteratur, årbøger, rejseoptegnelser mv. og indgår i ordbogens hovedsamling, er inddelt efter optegnelsestidspunkt: a) før 1870 (hvor de gengiver en gammel dialekt, men – bortset fra Lyngby.Opt. – ofte kendetegnes af grov lyd gengivelse og undertiden tvivlsom proveniens), b) 1870-1900 (hvor den optegnede dialekt normalt stadig er praktisk talt upåvirket af rigssproget og købstædernes regionalsprog, og nu ofte optegnet i egentlig lydskrift), c) efter 1900 (hvor ca. halvdelen af kilderne anvender en dækkende lydskrift, men hvor dialekterne til gengæld påvirkes mærkbart udefra, mht. lydforhold, bøjning og ordforråd). Hertil kommer så kilder ekscerperet fra ordbogens spørgelister (besvaret i perioden 1940 og frem til i dag). Den sprogbrug, kilderne afspejler, ligger normalt for alle kildetyper ca. 30-60 år forud for optegnelsestidspunktet.

klaring ikke – alene på grund af kildernes antal, men også fordi flere af dem (markeret med ekstra omramning på kortet) eksplicit udtaler, at *håw·* og *håw·sk* bruges i flæng.¹⁴ Ordet *håw·sk* er (som vist på kort 3) den eneherkende glose for “huske” i et sydfør liggende bælte tværs over Jylland; endnu sydligere samt i en rand af Østjylland siger man (ligesom på Øerne) *håw·s* el. lign.¹⁵ (jf. kort 4)¹⁶.

¹² Spørgelistematerialet stammer først og fremmest fra Ord- og lydgeografisk spørgeliste (benyttet af Peter Skautrup allerede fra 1940, men fortrinsvis besvaret efter 1949, hvor Jysk Ordbogs meddelernet blev opbygget, jf. *Ord & Sag* 2 (1982) s. 10), desuden spørgeliste BN (udsendt fra 1973). Formuleringen er problematisk på den første af disse spørgelister, hvor meddelere (i spm. 43) blot blev spurgt om ordene *huge*, *hugse*, *hu(g)ske* (uden nærmere forklaring); det har givet anledning til mange blanke el. misforståede svar. På spørgeliste BN blev meddelerne (i spm. 9) bedt om på dialekt at gengive sætningen “det kan vi da huske allesammen”; svarernes *hov* el. lign. er altså indholdssikrede – og samtidig uprovokerede af gloseforslag på listen.

Nu til *håw·* i betydningen “synes om”. Kort 2 giver umiddelbart indtryk af, at dén betydning bruges i hele Jylland. Men nej; en nærmere betragtning vil ændre billedet – og sandsynliggøre et kun begrænset overlap med det ovennævnte *håw·* (= “huske”).

Nord og øst for linjen C–C på kortet er kildetætheden således væsentlig mindre end i resten af Jylland, langt hovedparten af kilderne ligger efter 1900¹⁷, og næsten alle angiver de udtale med -u- (*hu·*, *huw·* etc., jf. alle korsmarkeringer på kortet), skønt ægte dialektgloser, der modsvarer rigssprogsord på -u·ə, normalt har udviklet diftong (jf. Kort.44f.): *ståw·*, *båw·*, *flåw·* el. lign. (= stue, bue, flue)¹⁸. Hovedparten af de nordøstjyske kilder (især i det yngste kildelag) anvender i øvrigt kun ordet i rigssprogets upersonlige konstruktion og negative kontekst (*det huer mig ikke*), medens kilderne længere sydpå (stadig) foretrækker personligt subjekt: *a huer det* (jf. kort 5¹⁹), og mange af dem viser desuden ordet anvendt i en positiv kontekst, fx flg. fra Midtøstjylland: *hanj howwe godt, nee kafferet er godt warm*²⁰.

Alt dette tyder på, at der i dialekterne nordøst for C–C – ud fra en nutidig betragtning – er tale om to helt forskellige ord: et ældre, lydhistorisk regelret udviklet *håw·* (= huske), og et yngre, fra rigssproget indlånt, lydligt let tilpasset *hu·*, *huw·* (= synes om).²¹ De få, især ældre optegnelser af formen *håw·* i sidstnævnte betydning kunne tænkes at være rester fra en ældre sprogtilstand, men der kan lige så vel være tale om fejloptegnelser eller individuel sprogbrug.²²

¹³ Der er fortrinsvis tale om rejseoptegnelser: ved Valdemar Bennike (pkt. 1 på kortet), som allerede fra nabosognet har den forventede glose *howsk* (jf. ndf.); ved Sejr Davidsen (pkt. 2), som sideform til det forventede *håw·s* (jf. ndf.); fra en studenterekursion til Endelave (pkt. 3). Eksemplet fra Hundslund (pkt. 4) er en simpel skrivefejl provokeret af, at meddelelsen umiddelbart forinden – midt i en række eksempler på brugen af *håw·sk* – har givet et eksempel på *håw·* (= synes om), rimeligvis forledt af lydformen *håw·* (= huske) hos forlægget Skautrup.H.II.103. Kun eksemplet i HCMonrad.ca.1820 (pkt. 5) er vanskeligere at bortforklare; optegneren stammer længere nordfra (er således student fra Aarhus Katedralskole), opholder sig imidlertid en årrække som præst her i Grejs sogn og synes normalt ret sikker i gengivelsen af dialektens ordforråd og lydforhold; på den anden side: som så ofte i det ældste kildelag anføres ordet blot med oversættelse, uden belæg vha. en sætning.

¹⁴ Det gælder fx Røjkjær.Opt. og HPHansen.Opt. (pkt. 6-7 på kortet); adskillige af optegnelserne lige nordøst og nordvest for er i øvrigt hentet fra H.P. Hansens trykte værker (hvor formen *håw·* dominerer over *håw·sk*).

¹⁵ Heller ikke for udtalen af disse midt-, øst-, syd- og sønderjyske synonymmer redegøres der her i detaljer; der henvises til artiklerne *huske* og *hovse* i www.jyskordbog.dk.

Hvad nu med dialekterne mellem linjerne C–C og A–A? De mange eksempler på udtale med -u- og upersonlig konstruktion står over for ligeså mange yngre og et overtal af ældre med diftongudtale og personlig konstruktion (ligesom i dialekterne syd for A–A). Mange af disse ældre kilder (på kort 2 markeret ved ekstra omramning) udtaler også direkte eller viser i praktisk brug, at *han hāwə(r)* betyder såvel “han synes om” som “han husker”.²³ I dette område tegner sig altså snarere billedet af, at *hāw·* i ældre dialekt har været almindelig brugt i betydningen “synes om”, men i yngre dialekt er blevet fortrængt af det indlånte synonym *hu·* (el. lign.). Det kan tænkes, at de dialekttalende (rimeligvis ubevidst) har undvejet dobbelttydigheden i *hāw·*, da der bød sig en praktisk erstatning.

I hvert fald finder man i Thy eksempler på en (så vidt ses indre dialektal) lydudvikling, som på alternativ vis overvinder dobbelttydigheden i ældre *hāw·*. K.J. Lyngby har således i °Hurup (pkt. 7 på kort 2) optegnet *hòw'ər*, *hòw'əd* (= huer, huede; med stød!), i modsætning til *hòw·*, *hòwəd* (= huske, huskede; uden stød). Og i °Torsted (pkt. 8) er tilsvarende optegnet *hòw' -ər -əd -əd* (= synes om) i modsætning til *hòw· -ər -əd -əd* (= huske). Den samme betydning af *hāw·*, vi i yngre kilder så overført til det indlånte verbum *hu·*, *huw·*, er her blevet underkastet accentskifte, så udtalen svarer til den, der kendes fra gammel-danske énstavelsesord (såsom *stå*, *glo* – på thybomål: *sto·*, *glow·*).²⁴

¹⁶ Da ordene *huske* og *hovse* her kun er medtaget for perspektiveringens skyld, har vi på kort 3-4 kun skelnet mellem kilder fra før og efter 1900. Dette er dog nok til at vise, at det allerede omtalte overlap mellem *hāw* og *hāwsk* mellem linjerne A-A og B-B i løbet af 1900-t. har bredt sig til en vest- og midtjysk bræmme nord for A-A; denne ekspansion er formentlig fremmet af rigssprogsformen *huske*. De spredte kilder for *hāwsk* (og *hāws*) længere mod nord (inkl. 4 ældre) afspejler næppe ægte dialekt, uden at det dog skal drøftes nærmere her. – Bemærk i øvrigt på kort 4, at man i nogle sydslesvigske sogne har anvendt glosen *tænke* dækkende også betydningen “huske”.

¹⁷ De allerfleste er besvarelser af spørgelisterne SørA (udsendt fra 1973) og CO (udsendt fra 1982). I den første (spm. 12) bedes sønderjyske meddelere blot gengive udtalen af glosen “huer” i sætningen “det huer mig ikke”; i den sidste bliver meddelerne (i spm. 34) spurgt, om de kender ordet *hue* (udtalt *hāww*, *hāw*, *huu*) i betydningen “synes om, kunne lide”; de bedes give eksempel på ordets brug.

¹⁸ Undtaget herfra er ord med opr. -*uw-*, hvad enten de er indlånt fra nedertysk (som fx *grue*, vb.) el. af nordisk oprindelse (fx *true*, vb.). Men som vi skal se ndf., hører *hue* ikke til den gruppe af ord.

¹⁹ Dette kort er for det yngre kildelags vedkommende hovedsagelig baseret på spørgeliste CO, spm. 34. Udover Nordjylland ses den upersonlige konstruktion (*det how-wer mig*) kraftigst indlånt i Sønderjylland.

De allerfleste kilder magter ikke en konsekvent gengivelse af prosodiske træk som længde og stød, så den accentuelle opsplitning i to ord kan skjule sig bag flere af diftongoptegnelserne på kort 2. At opsplitningen har haft i hvert fald noget videre udbredelse i Nordvestjylland, tør vi tage tre yngre kilder (på kortet markeret pkt. 9-11) til indtægt for. De angiver nemlig nok yngre udtale med -u-, men tilføjer den klusilparasit (-k, -g), som stød almindeligvis omsættes til i disse egne, når den stødrante vokal er snæver (dvs. *i*, *y* el. *u*): *huk, *huger etc. (= hue, huer).²⁵ Bagved ligger formentlig et ældre dialektalt *håw'*, *håw'ær*, som så ved yngre vokalskifte fører til formerne med klusilparasit.

Lad os resumere: I Midt-, Syd- og Sønderjylland (op til linjen A–A) bruges *håw'* stadig i dialekterne med betydningen “synes om”, i et nordligere bælte (op til linjen C–C) finder man i bare lidt ældre kilder ordet i samme betydning, men her tillige i betydningen “huske”, og der ses tendenser til, at den førstnævnte betydning har været i defensiven i forhold til den sidste – dels via accentskifte (i Nordvestjylland), dels via yngre gloseindlån (i hele området). Nordøst for C–C synes dialekterne ikke at have brugt *håw'* i betydningen “synes om” – i hvert fald gennem de tre århundreder, Jysk Ordbogs kilder spænder over.

For engang har ordet formentlig kunnet anvendes i begge betydninger i hele Skandinavien! I oldislandsk genfindes det i formen *huga*, en afledning til det substantiv *hugr*, som danskere nu bedst kender fra stivnede forbindelser som *komme i hu* og *være gram i hu*. Dengang, for

²⁰ Dvs.: han kan godt lide, at kaffen er godt varm.

²¹ Forskellig sproglig form kombineret med forskel i betydning er jo – siden Saussure – netop regnet for kriteriet på særskilte sproglige enheder, her: separate ord.

²² Optegnelsen i Melsen.1811 (pkt. 1 på kortet) er således efterhørt med negativt resultat af K.J. Lyngby i 1856 (jf. NkS.812kg.I.98). To optegnelser fra Himmerland (pkt. 2 og 3) skyldes lokal gendigtning af sydfra kommende tekster: Braarup.CF.30 afspejler blot Blicher.EB.42 (i fortællingen om Messingjens), Nibe-eksemplet stammer fra en vise, hvis tætte parallel er optegnet i Gejlager.NHF.106f. Pkt. 4 er en rejseoptegnelse fra Sgr.XI.114. I optegnelsen fra Hanherred (pkt. 5) underbygges betydningsangivelsen – som så ofte i ældre ordlister – ikke med noget eksempel. Kun eksemplet i Brøv.6 (pkt. 6) er svært at bortforklare; her optræder *hovver* i betydningen “synes om” 7 linjer efter, at *hov* er blevet brugt i betydningen “huske” – i en tekst, som ellers i det store og hele afspejler lokale dialekttræk.

²³ Fx flg. optegnelse ved P. Skautrup (pkt. 12 på kortet): *håw'* = 1) hue (*de håwær a e"t* = det huer mig ikke); 2) huske (*de håwær a e"t* = det husker jeg ikke). Skautrup siger i anden forbindelse, at *håw'* i betydningen “synes om” dog oftest konstrueres med hjælpeverbet *kunne*.

et årtusind siden, dækkede *hugr* hele menneskets sjælelige side og åndelige virksomhed²⁶, herunder både erindring og sindelag – to aspekter, der ligger nedfældet i hver sin af de nævnte forbindelser. Samme brede betydningspektrum må det afledte verbum *huga* formodes at have kunnet dække – og altså bl.a. begge de betydninger af *håw*, vi har set dominere i forskellige dele af Jylland: “huske” og “synes (godt, ilde) om”.²⁷

Hvorfor så den senere indsnævring af ordets betydning – med afsnøring af enten den ene eller den anden ende af betydningspektret? Rimeligvis fordi sprogbrugere altid – blandt de mange andre krav til deres sprog – har følt behov for under de rette omstændigheder at kunne præcisere deres udsagn. Dette behov opfyldes i reglen ved, at forskellige fraser og syntaktiske forbindelser, et ord indgår i, leksikaliseres – dvs. at sprogbrugerne vænner sig til, at i bestemte sammenhænge er det kun bestemte dele af ordets bredere betydningsfelt, der er i spil. Som når nutidsdanskere jo udmærket ved, at ordet *hu* går på erindring i den stivnede forbindelse *komme i hu*, men på sindelag i forbindelsen *gram i hu* – eller som når man i ordbøger for oldislandsk kan læse, at forbindelsen *hafa í hug* betød “have i sinde, ønske” (og ikke, som vi måske ville tro, “have i erindring, huske”).²⁸

Det sikreste middel til at fastholde en betydningsnuance er imidlertid at betegne den med et selvstændigt ord. Derfor er sproghistorien fuld af eksempler på, at dele af “brede” ords betydning skaller af, udkonkurreret af nye gloser, som enten dannes ved ny afledning eller indlånes udefra. Det bedst kendte eksempel er vel indlånet i dansk ca. 1350-1500 af de nedertyske forstavelser *be-*, *for-* mv., hvorved fx det gammelnordiske *tælle* blev aflastet for en overført betydning (fra nu af

²⁴ Om den såkaldte accent modsætning (mellem ældre én- og tostavelsesord) i jysk – kun i dele af Sønderjylland markeret vha. tonale accenter, ellers ved komplicerede modsætninger mht. længde og stød – se EJensen.Houlbjerg.29ff, og Viggo Sørensen: “Accentforhold (etc.)”, spec. fig.2; sidstnævnte artikel udlagt som pdf-fil under www.hum.au.dk/jysk/publikationer/publikationer.htm#artikler.

²⁵ Om dette fænomen – såkaldt klusilspring – se www.jyskordbog.dk/ordbog, klik øverst til højre på Dialektkort, og klik i den herved åbnede liste på K 2.1; der kan linkes videre til yderligere forklaring.

²⁶ Som modsætning til *líkamr* (= legeme).

²⁷ Her tillader vi os at se bort fra den sproghistoriske tilfældighed, at netop oldislandsk i begge henseender foretrak den alternative verbalafledning *hyggja* frem for *huga*. Se videre ndf. (inkl. note 29).

²⁸ Richard Cleasby & Gudvrand Vigfusson: *An Icelandic-English Dictionary* s. 290. Andre eksempler på leksikalisering ses både her og i Fritzner.ONGN.II.84ff.

udtrykt i *fortælle*), mens *græde* blev fritaget for transitiv betydning (nu *begræde*) osv.²⁹ Lige netop i tilknytning til oldislandsk *huga* kan også peges på den allerede nævnte parallelaflledning *hyggja*, der i oldislandsk udviser samme vide betydning³⁰; undervejs frem mod nutidsdansk blev det særglossen for en særlig betydningsnuance i *huga*, nemlig “bekymre sig for, drage omsorg for etc.” – senere yderligere betydningsforskudt til det nutidige verbum *hygge*.

Set under denne synsvinkel virker det kun naturligt, at verbet *huga* på et eller andet tidspunkt i dansk er blevet truet på sin brede betydning. Det gik – af grunde, vi end ikke kan gætte på – i Midt-, Syd- og Sønderjylland ud over de fortidsorienterede nuancer “huske” mv., som blev overtaget af andre verbalafledninger til *hugr*, nemlig de gloser, vi har mødt i de jyske former *håw's* og *håw'sk* (jf. kort 3-4). Og nøjagtigt det samme skete i de danske ødialekter og i rigssproget, som jo i det væsentlige baserer sig på østsjællandsk.³¹

I Nordjylland derimod (nord for linjen A–A på kort 1-2), er det de nu- og fremtidsorienterede nuancer (“synes om, tænke sig” etc.), som skallede af – fuldstændigt nord for linjen C–C, først i nyere tid og mindre konsekvent mellem linjerne C–C og A–A. De pågældende betydninger blev, jf. tidligere, afstået til det fra rigssproget indlånte verbum *hue* – man kunne her sige, at den gamle glose vender tilbage i ny forklædning – eller til en ægte dialektal nydannelse *håw'*. Eller til helt andre gloser, først og fremmest verbet *lide*, som især i Nordjylland er meget brugt uden hjælpeverbum (*kan*) i betydningen “synes om”: *de her lijer a sku entj*, hedder det således i Thise.NKÆ.128³². Jysk Ordbogs sikre kilder med denne konstruktion fremgår af kort 6.³³

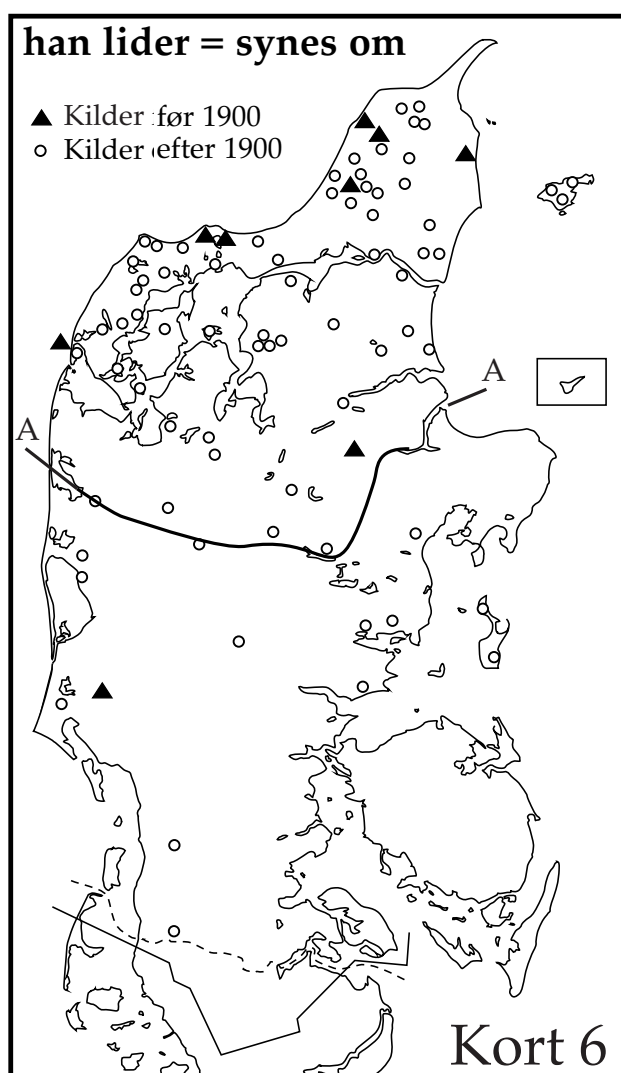
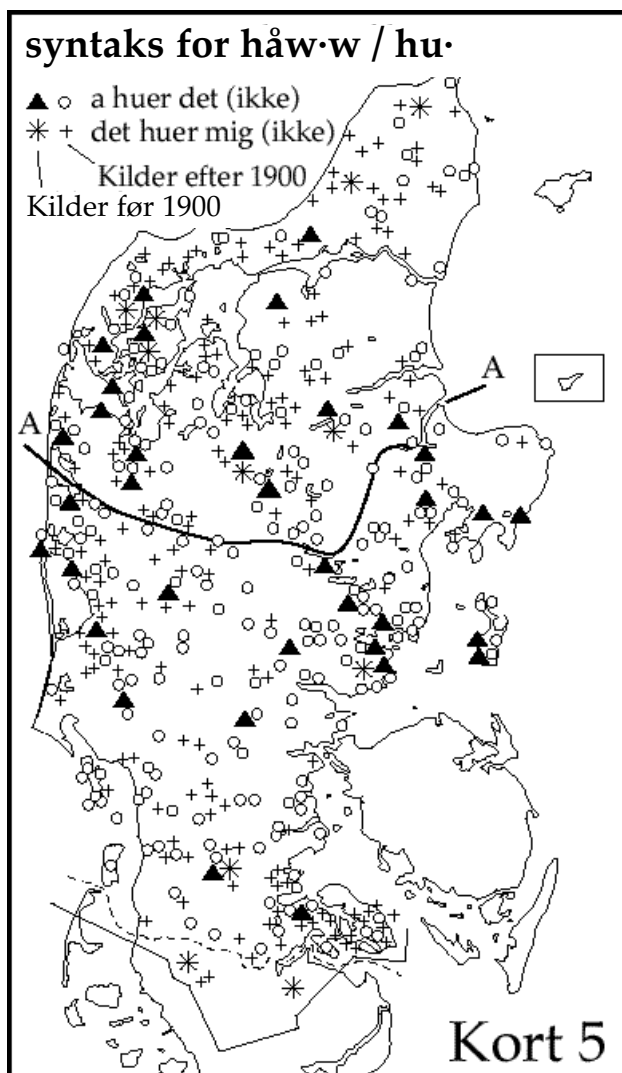
²⁹ Flere eksempler og mere nuanceret fremstilling i Skastrup.DSH.II.83ff.

³⁰ Cleasby etc. (se note 28) s. 303.

³¹ Jf. ØMO.VII.430ff. (artiklen *hugse II*, med løfte også om en artikel *huske II*). Ordbogen har ikke nogen artikel *huge* el. lign. i denne betydning, men naturligvis (VII.407ff) det samme *hue II* (med sideformen *hove*), som jyderne kender i betydningen “synes om” (jf. kort 2). – Heller ikke i ODS.VIII.576f. ses *II. hue* (med sideformerne *hove*, *huge*, *håge*) at have betydningen “huske”, så lidt som i Kalkar.II.287 (undtagen i ét eksempel under bet. 6, men her er det Ranch., der citeres, og han blev både født og virkede på Viborg-egnen, altså nord for linjen A–A på kort 1-2!).

³² Dvs.: det her kan jeg sgu ikke lide. Denne konstruktion kendes også fra ældre rigssprog, jf. ODS.XII.762f. – hvor denne betydning af *lide* i øvrigt forklares som videreudvikling af betydningen “tåle, døje”, parallelt med betydningsudviklinger kendt fra ordene *fordrage* og *udstå*. I de midt-, syd- og sønderjyske dialekter dominerer (ligesom i nutidigt rigssprog) forbindelsen *kan lide* hhv. *gider/gist lide* (se også note 33).

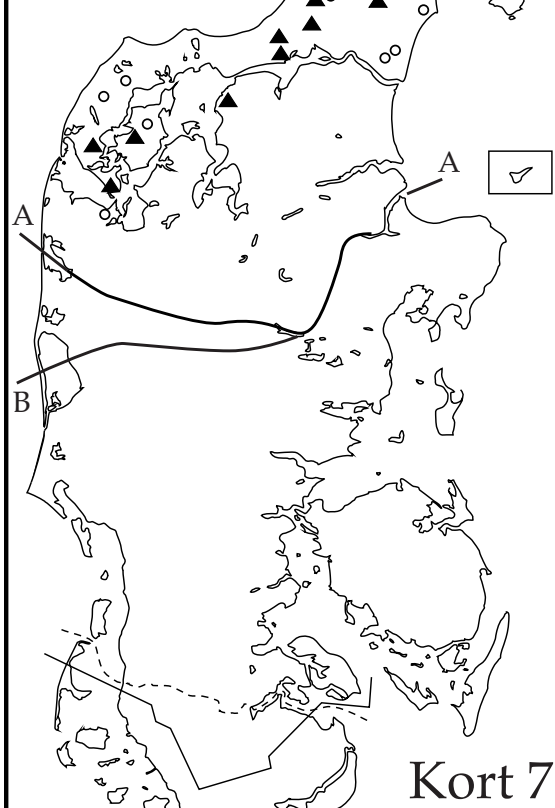

Ved ord beslægtede med *hu* og *h w·* ses en overordnet tendens til samme betydningsmæssige ensretning, i Nordjylland i retningen “huske”, i Midt-, Syd- og Sønderjylland i retningen “synes om” (el. lign.). Men nogle af ordene har en udbredelse på tværs af grænserne A–A og C–C, der kunne bestyrke forestillingen om et ældre f llesjysk, endnu ikke så betydningsafskallet *h w·*. Betragt kortene 7–12.

I tilslutning til verbets nordjyske betydning “huske” bruges heroppe også (men kun i en del af området) adjektivet *hovende* (= som husker godt; opr. pr s. ptc. af verbet), jf. kort 7. Dog foretrækkes i samme betydning (og navnlig i yngre kilder) det afledte adjektiv *hovsom*³⁴, jf. kort 8. Sidstnævnte ord kendes også syd for linjen A–A, i et antal midtøstjyske og sydvestjyske kilder, der ikke uden videre kan afvises som individuelle indlån; d r opfatter man dog nu formentlig ordet som afledning ikke til *h w·*, men til synonymet *h w·s* (jf. kort 4).

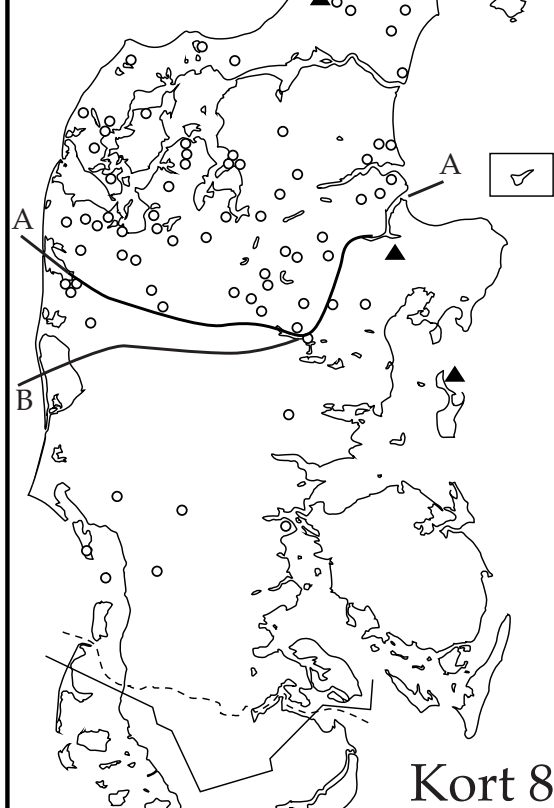
hovende = god til at huske

▲ Kilder før 1900
○ Kilder efter 1900

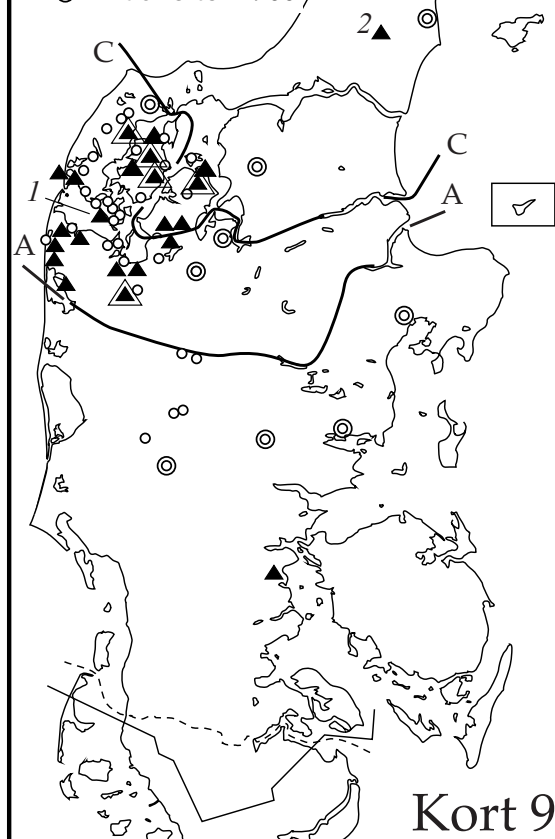
hovsom = god til at huske

▲ Kilder før 1900
○ Kilder efter 1900

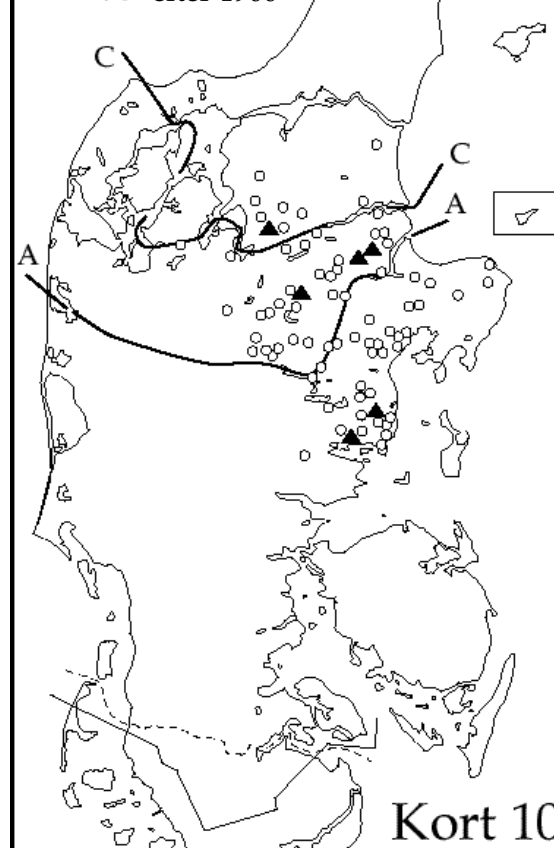
hovet, hoven = opsat på

▲▲ Kilder før 1900
○◎ Kilder efter 1900

hovn = interesse, lyst

▲ Kilder før 1900
○ Kilder efter 1900

I forlængelse af den midt-, syd- og sønderjyske betydning “synes om” kendes adjektivet *hovet* (= opsat på, ivrig efter, etc.), men hovedsagelig fra et nordvestjysk område mellem linjerne A–A og C–C, og tilmed fra Salling nord for linjen C–C! Jf. kort 9. Flertallet af de optegnede former (som *håwə*, *håwəð*, *håwər*) synes sene afspejlinger af oldislandsk *hugaðr*; men andre former, især i yderkanten af brugsområdet, er vanskeligt forklarlige ad denne vej; de kan ende på lang konsonant (fx *håw*° °Torsted), på stød (fx *hòw*° Thyholm iflg. Lyngby.Opt., *huq*° °Hellum³⁵) eller på *-ən* (på kortet markeret ved omramning).

En ganske anderledes udbredelse har det nærtbeslægtede midtøstjyske substantiv *hovn* (= interesse, lyst), jf. kort 10; det rækker i Himmerland op nord for linjen C–C, men tynder til gengæld sydpå lige så hurtigt ud som adjektivet *hovet*.

Allerede fra oldislandsk kendes sammensætningen *hugró* (= ro, fred i sindet); i tidens løb har samme ord på jysk (med udtaler som *håw·ro*, *håwər* etc.) fået betydningen “glæde, fornøjelse, underholdning mv.” I den funktion er det tæt belagt i de fleste egne syd for linjen A–A, hvorimod det er nærmest fraværende nord for C–C, jf. kort 11; og tilsvarende med adjektivet *håw·rəs* etc. (= fornøjelig, underholdende; egl. genitiv af det netop omtalte substantiv) samt det afledte verbum *håw·ro*, *håwər* (= fornøje, underholde). Som afledning til *håw* – og med samme betydningsnuance, som foreligger i *hovro* – kendes adjektivet *hovsom* (= underholdende, morsom)³⁶, jf. kort 12. Det er kun meddelt af yngre kilder, fortrinsvis fra Midtøst- og Sydvestjylland.

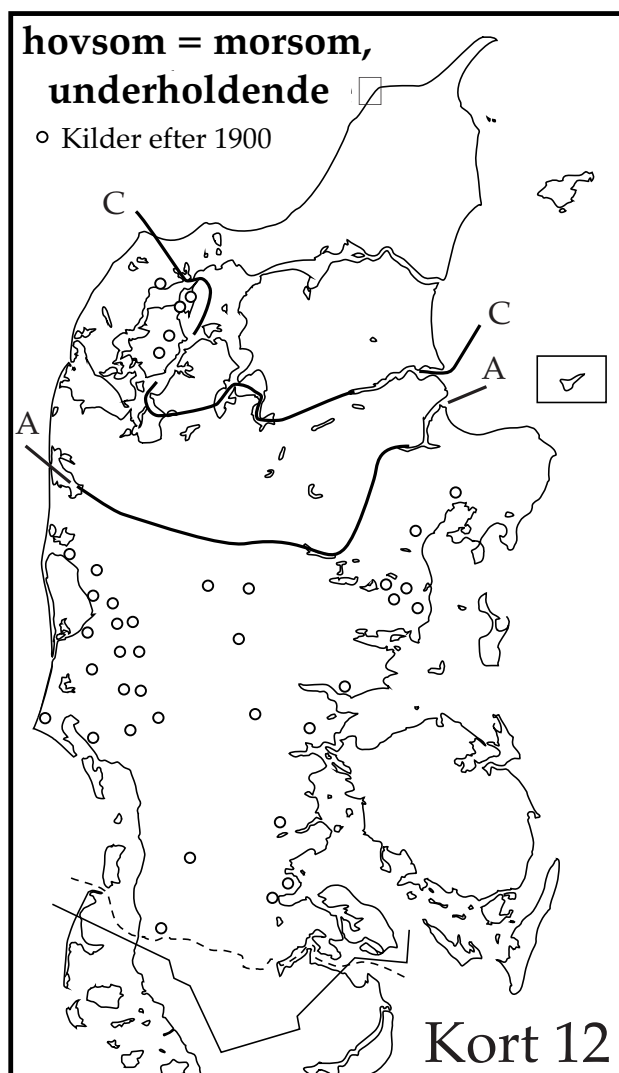
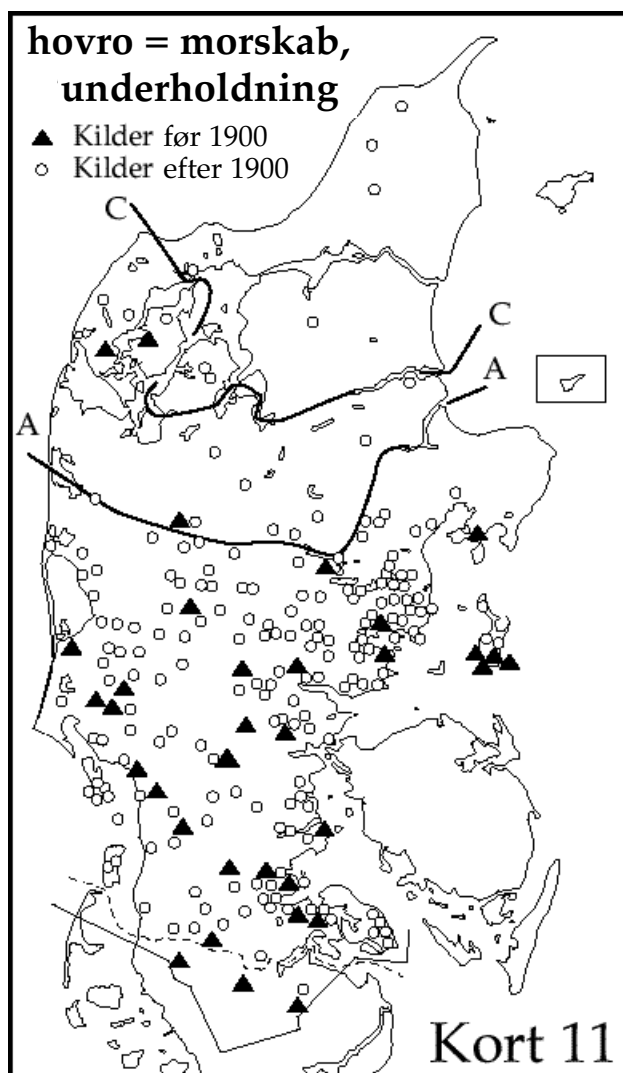
Men tilbage til verberne *håw*°. De nutidige jyske betydninger heraf er nemlig ikke helt udtømt med den tvedeling “huske” over for “synes om”, vi lagde ud med i artiklens start (og som i Jysk Ordbog vil ses fordelt på homonym-artiklerne 4.*hove* hhv. 5.*hove*). I Syd- og Sønderjylland bruges *håw*° på endnu to måder.

³³ Fravær af hjælpeverbum kendes også fra ældre rigssprog, jf. ODS.XII.762f. I de midt- og sydjyske dialekter dominerer (ligesom i nutidigt rigssprog) forbindelsen *kan lide*, i de sønderjyske dialekter forbindelsen *gider/gist lide*.

³⁴ Ikke at forveksle med det vest- og sønderjyske adj. og adv. *hovsom*, som betyder “nogenlunde, passende, rimelig” mv., og som har en hel anden oprindelse (jf. oldislandsk *hóf* = passende mængde el. omfang, standard).

³⁵ Se kilderne markeret 1 hhv. 2 på kortet.

³⁶ Ikke at forveksle med førømtalte *hovsom* (= som husker godt) eller det i note 34 omtalte homonym.

For det første i tryktabsforbindelsen *håw* ¹*te* (= hove til), med betydningen “have det (dårligt), føle sig (dårligt) tilpas” etc. Den negative betydningskomponent “dårligt” har vist oprindelig været udtrykt i et efterfølgende adverbium el. lign.: den ældre kilde °Lejrskov modstiller således *håw* ¹*il* *te*³⁷ og det (mere spøgefulde) *håw* *te* ¹*gil*³⁸; og iflg. Hagerup.Angel.37 kan man både sige, at man *hue godt* og *hue ringe til med den ny Degn*.³⁹ I de fleste (heriblandt alle de yngre) kilder er den negative betydning dog groet ind i selve verbet, fx når det i en optegnelse fra Als hedder, at *ə bynə di hawə galt* ¹*te*.⁴⁰

³⁷ Egl.: hue ilde til, dvs. være bedrøvet.

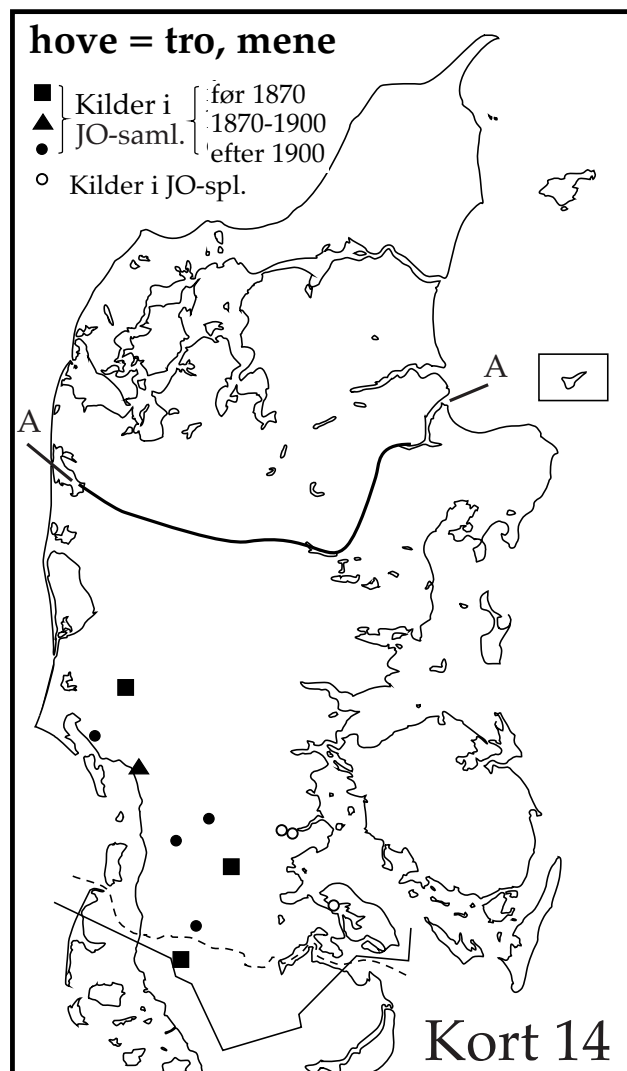
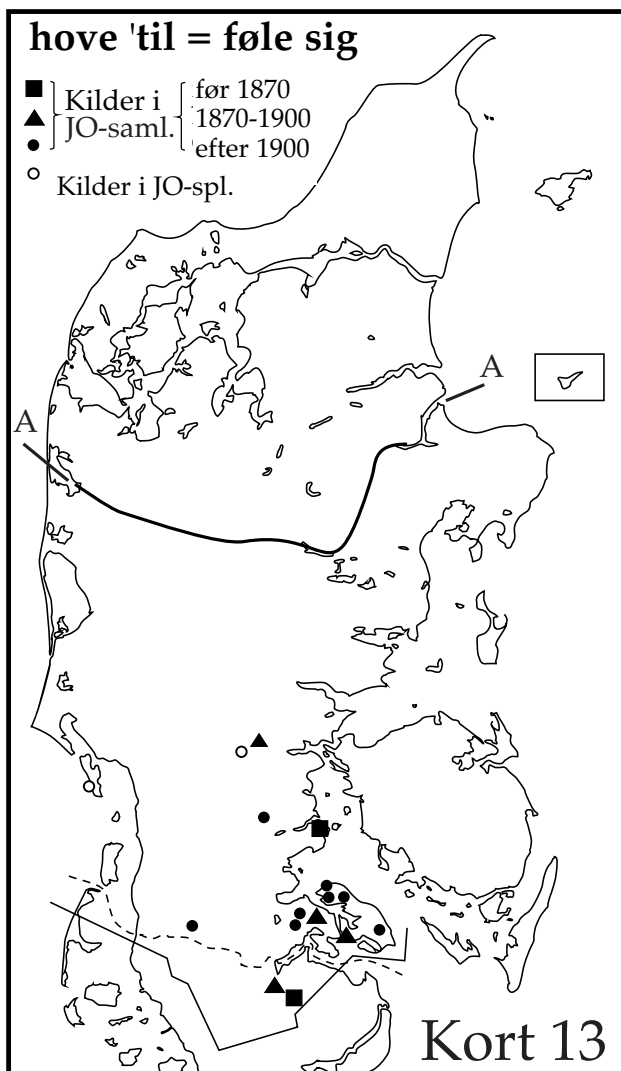
³⁸ Egl.: hue til gilde, dvs. være glad.

³⁹ Dvs.: er enten godt el. dårligt tilfreds med ham.

⁴⁰ Dvs.: bønderne var forfærdelig kede el. ærgerlige (i anledning af dårligt høstvejr); *galt* har jo her intet negativt indhold, men er et rent forstærkende adverbium, jf. artiklen 2.*galt* bet. 2 i www.jyskordbog.dk

Som det ses på kort 13, forekommer betydningen “have det, føle sig” næsten kun i det østlige Sønderjylland. Både geografien og den ovenfor berørte betydningsudvikling peger i retning af nær beslægtethed med det midt-, syd- og sønderjyske *håw* fra kort 2, og vi vil derfor i Jysk Ordbog medtage denne brug af *håw* som en særlig betydning af det verbum 5.*hove*, der ellers først og fremmest betyder “synes om”.

Det samme bliver nok løsningen for det *håw*, som i Sønderjylland og Sydvestjylland anvendes i betydningen “tro, mene”, jf. kort 14. Allerede JBrDaugaard.ca.1825 er opmærksom på, at *hove* ... *bruges ei blot i den alm. Betydning at ynde, men og om noget tilkommende, f.E. a hover ikke, at Veiret bliver bedre*, dvs. tror det ikke – skønt det selvfølgelig var ønskeligt. Tilsvarende hedder det i Hostrup.II.2.44, at *Vi var inde at se til Niels (der er syg) ... æ 'håwær 'í te han 'kom'ə sæ (= jeg tror neppe, han kommer sig)*. Den anden svarer: *'Næj', de ə væl 'sna'r 'í å 'håw (= Nej, det er vel næsten ikke at tænke (håbe))*.

Denne brug af *håw* rækker ganske vist ud over den fortids- hhv. nutidsorientering, der ellers karakteriserer jysk (groft sagt: “huske” over for “synes om”). Særbetydningen “tro, mene” kan nok bedst betragtes som en rest af det videre betydningsfelt, *huga* engang havde, og som ellers er skallet fuldstændigt af i dansk. Kvier man sig alligevel ved at oprette en særskilt artikel i Jysk Ordbog til at dække informationerne på kort 14, trækker både geografi og semantik også for denne særbetydning nærmest i retning af *5.hove*.

Hermed er vi nået til vejs ende. Artiklen har behandlet et radikalt eksempel på betydningsdifferentiering i jysk – bemærket af utallige dialekttalende i tidens løb, og lidt besværlig at få hold på ved redaktionen af de pågældende ord til Jysk Ordbog.

Men vi har også haft en anden, underliggende dagsorden med denne artikel, afgørende for vor præsentation og diskussion af kilderne. Vi har ønsket at give læseren en fornemmelse af, hvilket væld af kilder hen over lange tidsrum man som redaktør står overfor, så snart det drejer sig om almindelige jyske ord; hvor detaljeret man er nødt til at tjekke og vurdere informationer, der synes at modsige det overordnede billede; og hvilken tid en sådan redaktionsproces kan tage, hvis tingene skal gøres ordentligt!

*) **NB.** Artiklerne *huske*, *4.hove* og *2.hovse* er siden (2007) samlet til én artikel i Jysk Ordbog: *huske*.

Spørg "Skautrup"

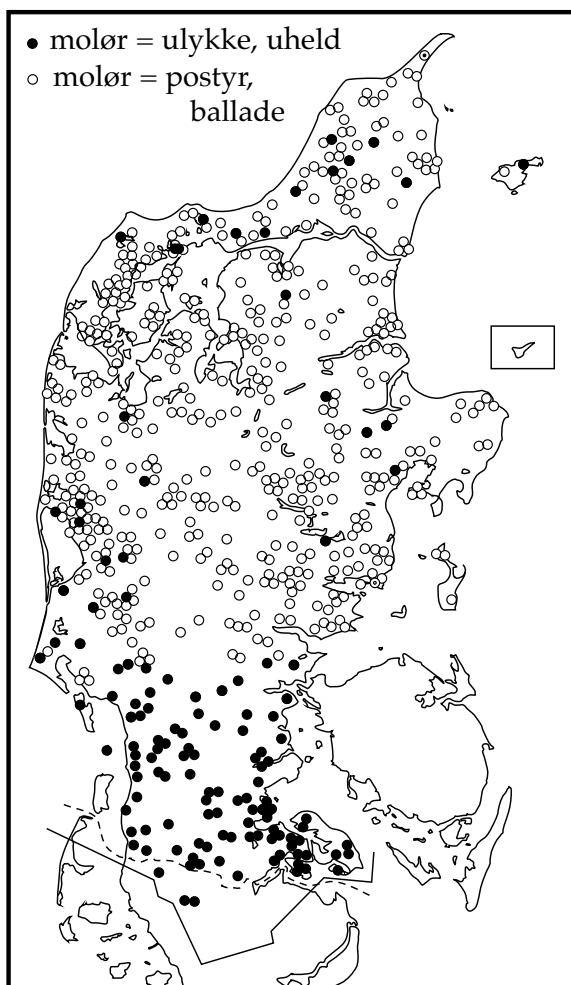
Peter Skautrup Centret har igen i år fået et sted mellem 250 og 300 forespørgsler over e-mail og telefon. Her følger svarene på et par af de spørgsmål, der går igen fra tidligere år – spørgsmål, som måske også en og anden af vore læsere kunne finde på at stille.

Molør

E.F. fra Ålborg har hørt ordet "molør" (= besvær, rod). Er det et gammelt jysk ord?

Jysk Ordbog kender ordet fra hele Jylland. Oftest udtales det med -o- (molør), især i Østjylland høres også -a- (malør), og i det midterste og sydlige Vestjylland sågar -u- (mulør). Trykket ligger overalt på sidste stavelse – og det siger straks noget om ordets oprindelse.

Det er nemlig ikke et gammelt nordisk ord, men indlånt fra fransk *malheur* (= uheld, ulykke), vist engang i 1700-tallet. Lånet gik via plattysk, hvor ordet allerede udviklede ovennævnte udtalevariation (mht. første stavelses vokal), men i øvrigt beholdt den franske betydning.

Denne oprindelige betydning genfinder vi også i sønderjysk, hvor det fx hedder: *de vå godt han injt va komme te maløe å haj brænd æ finger ve't* (= det var godt, han ikke var kommet til skade og havde brændt fingrene ved det), citat fra Sprogforeningens Almanak 1968.

Men da ordet bredte sig videre op nord for Kongeåen, skiftede det samtidig betydning. Som en del andre opr. franske låneord (a'larm, aven'tas, kom'mers etc.), fik det en mere altfavnende, jovial betydning af "larm, postyr, ballade, spektakel". Sådan møder man ordet i de fleste litterære kilder. Jeppe Aakjær skriver fx (i bogen *Po fir glowend Pæl*) om nødvendigheden af *aa maan æ Spøggels, der lawed aal den Mollør* (= bortmane det spøgelse, der lavede al det postyr). Og Niels Hausgaard synger (på pladen *Til Ane*) om, at *eej på hotælt er dar ræb å molør* (= inde på hotellet er der råben og ballade).

Betydningsforskellen mellem Nørre- og Sønderjylland ses klart på vedføjede kort, der bygger på vore meddeleseres besvarelser af spørgeliste AØ (udsendt fra 1968).

Tålle og nålle

K.B. har hørt både “toller” og “noller” brugt i omtalen af et pjok; hvad er forskellen?

“Toller” – eller bedre dækkende udtalen: tålle – er egentlig tillægsordet *tålig*. Det ses i Jysk Ordbogs kilder mest brugt om heste, køer og andre husdyr, og betydningen er da “tålsom, skikkelig, tam, nem at have med at gøre” (modsat “vild, besværlig, ustyrlig”) – altså med et rigtigt positivt indhold. Men bruges ordet om mennesker, får det let en ynkende eller hånende bibetydning: “tilbageholdende, genert, naiv, enfoldig, uden initiativ”, ja sågar “dvask, dorsk”. Sådan kan det bruges i alle jyske dialekter.

Hvad angår “noller”, er det også rigtigere at skrive: nål’le (hvor apostroffen markerer stød, så ordet rimer altså ikke fuldstændigt på tålle). Med den udtale er ordet begrænset til Østjylland fra Randers ned til Horsens, men med andre udtaler har vi det også oplyst fra resten af Jylland: nååle (Nord- og Vestjylland), noole (Sydøstjylland), nååjle (Sønderjylland).

Ordet er afledt af navneordet *nåde* og bruges egentlig i betydningen “bedende, tryglende”. Man kan fx sige om en forsmået kæreste, at han/hun så nååle efter den tilbedte. Også husdyr kan se på en med et stort, dybt blik, der ligesom beder om barmhjertighed; fx fortæller Blicher i *E Bindstouw* om hesten Mes-singjens, da den ligger og skal dø, at *Han ... soe saa naalle te mæ, aa sokked, aa loe Howdet nier igjen, strækked hans Bien aa døh* (= den så så bønligt til mig, og sukkede, og lagde hovedet ned igen, strakte sine ben og døde).

Kun i Østjylland (mellem Limfjorden og Kolding) har også *nådelig*, når det bruges om personer, fået en betydning i retning af “enfoldig, tåbelig, fjollet”. Og den betydning ligger jo pludselig tæt op af den ovennævnte for tålle.

Det er et rent og skært tilfælde, at de to (næsten) rimord i Østjylland er blevet (næsten) ensbetydende. Vi har ingen kilder, der har fundet på at sammenstille ordene til forstærkning af betydningen – sådan som man kender det fra udtryk som “stille og rolig”, “tyk og fed”, “ene og alene”.

Torben Arboe:

Fra den thy'ske vestkyst omkring 1900

– anmeldelse af Ernst Frost: *Mi få'rs krønik* (Min fars krønike)

Omkring årsskiftet 2003/2004 udkom en ny af de sjældne bøger, der skrives på jysk, nemlig *Mi få'rs krønik* af Ernst Frost. Bogen har undertitlen: *et interview med en havbo* og består ifølge forordet af en udskrift af en 4 timer lang båndoptagelse, som forfatteren i 1960'erne gennemførte med sin fader, Jakob Nielsen, f. 1895 i Vorupør, Hundborg sogn i Nordthy. Ernst Frost har påtaget sig det store arbejde ikke bare at udskrive denne lange samtale i lydskrift, så man får et udmærket indtryk af dialekten i Nordthy, men også at oversætte den til rigsdansk. Det jyske er placeret i venstre spalte i bogen, den rigsdanske oversættelse parallelt i højre spalte. Dermed kan også andre end dialekttalende thyboer få udbytte og fornøjelse af faderens interessante beretning om barndom og ungdom frem til ca. 1920.

Bogen er opdelt i 4 kapitler: I. Barndom med pligter, s. 5-39; II. Fire år ved Grenå, s. 40-56; III. Tilbage i Thy, s. 57-112 og IV. Soldatertid, s. 113-148. Også om årene uden for Thy i kap. II og IV (1909-13 hhv. 1917-19) berettes der på uforfalsket thy-dialekt. Hvert kapitel er opdelt i mindre afsnit af 1-2 siders længde, med overskrifter som fx "En hovedløs gris og 70 ål" (s. 9), "Konen i grøften" (s. 42), "En ornli balduvs" (= en på sinkadusen, s. 68) og "Én mand invaderer Tyskland" (s. 141).

Det er en barndom uden blødsødenhed, der beskrives: den, som elsker sin søn, tugter ham, var en af forældrenes grundregler (s. 6). Fortællerens fader var fisker, og børnene skulle hjælpe med at klare (dvs. rense og klargøre) kroge også for andre fiskere; det lykkes fortælleren at tjene 70 øre (1 øre pr. trug kroge) et efterår, men: *dem tog wor folk så te yw'l, fo di håed engen peng* (= dem tog vore folk, dvs. min far og mor, så til jul, for de havde ingen penge; s. 6). Men så var den jul jo reddet, konstaterer fortælleren lakonisk. Drengene har forbud mod at gå ud i havkanten og på molen; har de alligevel været på forbudt område, får de en lussing (s. 37). En broder må ud i tjenesteplads allerede som 9-årig: *Han fæk hou omtrent hwæ då'* (= han fik hug, dvs. klø,

omtrent hver dag); han græder og vil ikke af sted, når han er hjemme, *men dæ war jo engen snak om' a* (= der var overhovedet ingen diskussion om det, han skulle af sted; s.18).

Fortælleren kommer ud at tjene som 11-årig, og der må han gøre næsten voksen mands arbejde: dels klargøring af fiskegarn fra kl. 4 om morgenen, dels pasning og flytning af køer og får fra kl. 8, desuden i sildefiskningstiden "bede (= agne) storkroge" fra kl. 15 til omkring kl. 23, når det er havvejr (s. 23). Forud for dette har han fået en fuldstændig uretfærdig behandling i skolen: han har i slutningen af "bitte (= lille) klasse" (dvs. i 3. årgang) haft ug i alle fag undtagen ét, hvor han havde mg+, men bliver alligevel ikke rykket op i "store klasse", opnår iflg. læreren kun en placering som nr. 13! *Så lå' æ å ro'l en timmes tijk dæ o'p i a ba'ker* (= så lå jeg og stortudede en times tid deroppe i klitterne; s. 20); han beslutter så "aldrig at læse i en bog mere, til jeg bliver konfirmeret", og det holdt han. Drengene havde nogle dumdristige lege og kraftprøver, og hvis man blev hårdt forurettet, måtte man jo banke modstanderen: *så task æ ham en hal' ståån* (= så tærskede jeg ham en halv time!) – og sagde, at han kunne jo gå hjem og *fledre* (= sladre), men: *fo æ ho'u, så fo do flee* (dvs.: får jeg hug, klø (af din far), så får du flere!; s. 35).

Efter konfirmationen vil fortælleren se andre egne og får tjenestepuds på en gård på Djursland. Der skal han bl.a. ride heste til, hvilket er tæt på at gå galt: en gang kunne han ikke holde hesten, men røg af og lige ned foran den: *den trei' lii ounn po mi høur* (= den trådte lige oven på mit hoved; s. 48), han fik "lidt hovedpine", men der var "ingen benådning", han måtte ud igen og fortsætte med de næste. Han får også nogle erfaringer med tjenestepigerne, som han dels driller, dels bliver kysset af, til hans store overraskelse (s. 52).

Tilbage i Thy tjener fortælleren som karl på flere gårde, bl.a. herregården Rosvang. En gang, da man kører hø hjem på vogne i række, falder han i søvn, hestene sætter i løb, læsset vælter, men han kommer uskadt fra det (s. 82). Noget af høet er *frehyjk* (= frøhø), hvor frøene skal tærskes af med maskine: et "forfærdelig beskidt arbejde, det var ikke andet end støv, ... vort spyt var helt sort". Ikke nok med det; da han får meget ondt i det ene øje og undersøger, hvad der er galt, ser han *en græsfre'*, *dæ va gon i' mi yww*. *Den war begyn' a spire*: et græsfrø havde sat sig fast i øjenkrogen og var begyndt at spire dér! Han får den grønne spire rykket op "med rod og det hele"; det hjalp.

Det afsluttende kapitel om soldatertiden i Aalborg, Århus og til sidst Fredericia med tjeneste ved Kongeågrænsen i slutningen af 1. verdenskrig har naturligvis også sine barske episoder. Fortælleren er flere gange i tjenesten gået lige til stregen eller over den; han ryger i "hullet" en enkelt gang og slipper andre gange med mindre afstraffelser: *Æ ræn't alldri nøuur ten'g dengong* (= jeg regnede aldrig nogen ting dengang, dvs. jeg var ikke bange for noget som helst; s. 141).

Dialekten i bogens jyske tekst er som nævnt nordthy-mål. Der er et par generelle afvigelser fra den mest almindelige lydskriftgengivelse for nordvestjysk, nemlig for det første, at æ-lyden gengives *a* i småord som dels pronomenet 'det', fx: *di håed a så'n* = de havde det sådan, *så'n sku'a alså wær* = sådan skulle det altså være, dels den foransatte artikel: *We a ha'w* = ved havet; (en) familie *hææ i a byjk* = her i byen; her skrives hos de fleste andre *æ haw* osv. For det andet, og det gøres der opmærksom på i forordet, bruges en diftong *øu* til at markere den særlige lydnuance, Vorupørmålet ifølge forfatteren har i udtalen af *ou* eller *u* i ord som *møu'r*, *føur*, *høuuse* (= mor, får, huse). Læseren har nok bemærket denne særlige lydnuance allerede i et par citater i afsnittene ovenfor: *høur* (= hoved), *nøuur* (= nogen).

Af andre træk kan nævnes, at både fællesdansk og vestjysk stød markeres med apostrof, fx *ho'* (= hård), *fa'te* (= fattig). At det drejer sig om en nordthy-dialekt, ses bl.a. af udtalen *mallk* (= malke), hvor *ll* betegner 'langt *l*': i Sydthy udtales ordet *mal'k* med vestjysk stød på *l*. Nordthy har ikke vestjysk stød, men længde på denne type lydforbindelse (jf. fx min artikel i *Ord & Sag* 6 s. 27); former som *tinnt*, *tjennt* (= tænkte, tjente) bekræfter dette. Med *jk* og *wk* i ord som *tijk hyjk*, *byjk* (= tid, hø, by, jf. ovf.) og *uwke*, *tuwke*, *uwkn* (= ud, tur, ond) markeres et lydligt træk, der findes i et større nordvestjysk område, nemlig det såkaldte klusilspring (en glidning i vokaludtalen, jf. nævnte artikel s. 28).

Lydskriften sikrer altså en dækkende gengivelse af Vorupør-målets udtale, og da bogens indhold giver syn for tegn vedr. de ofte barske forhold ved fiskeri og landbrug for ca. 100 år siden, kan jeg kun give bogen mine bedste anbefalinger: denne velfortalte krønike giver på sin vis et lige så godt billede af 1900-10'ernes vilkår på landet som TV-serien *Krøniken* giver af storbyens for 1950'erne.

Bogens pris er 250,- kr. Kan foruden i boghandlerne købes via internetadressen www.underskoven.dk.

Marinus Poulsen:**Te Mar'ken i Holsbrow' (5)**

Sidste år lod vi Julius stå tilbage på kreaturmarkedet under mistanke for at være ballademager – lad os nu se, hvordan det går ham.

Saa gik a, aa Folk stu aa gly·nt aa glo·j at'ter mæ. Da a wa kommen ret godt aa æ Vej fræ de Hiele, rend a o Jens Wais, han æ·n u·mærke Mennesk, men ka væ·r en bet'te Graand enfoldig. – Godaw Jens, sejer a saa, men han saaj hejsen engen Teng. – De æ ni godt Mar'kenvejle, saa·j a saa. Han stu aa so lisaa naa·le te mæ aa sejer saa endle: – Æ du ve'r aa ry æ Mar'kensplads, tøwes a di sejer? – Nej a ær e't da, hurn skuld a kunn de, aa hurn ka nower fend o aa sej· sørn nøj? Hwa vild du mon gy·er, hvis dæ wa jen, dæ urn nower Teng ga dæ en Skaltørn, te de knaa·ger i æ Lemmer o dæ? – De ... de ve'r a e't, swaa·r han lisaa faaskræk'ker aa tuk en Tri'n tebaa·g. – Nej, hold no, sejer a saa, a·el skam et slaa·s heller ha Spitakkel, men ham Frands Tarp ga mæ sørn jen o æ Kasenkel, te de knaa·ger i mæ, aa mier laaj han op te, aa a mot saa te'r aa ta mæ nøj a ham. Jens Wais bløw no ret snaksom, heller sørn som hejsen han er, da han fæk aa ve·r, hurn de hiele hænd sammel.

Så gik jeg, og folk stod og glanede og gloede efter mig. Da jeg var kommet ret godt af vejen fra det hele, løb jeg på Jens Wais, han er et udmærket menneske, men kan være en lille smule enfoldig. – Goddag Jens, siger jeg så, men han sagde ellers ingenting. – Det er noget godt markedsvejr, sagde jeg så. Han stod og så ligeså ængsteligt på mig og siger så endelig: – Er du ved at rydde markedspladsen, synes jeg, de siger? – Nej jeg er da ikke, hvordan skulle jeg kunne det, og hvordan kan nogen finde på at sige sådan noget? Hvad ville du mon gøre, hvis der var en, der uden nogen grund gav dig en på sinkadusen, så det knagede i lemmerne på dig? – Det ... det ved jeg ikke, svarede han ligeså forskrækket og gik et skridt tilbage. – Nej, hold nu, siger jeg så, – jeg vil skam ikke slås eller have spektakel, men ham Frands Tarp gav mig sådan en på skrinet, at det knagede i mig, og mere lagde han op til, og jeg måtte så til at tage mig noget af ham. Jens Wais blev nu ret snaksom, eller sådan som han nu ellers er, da han fik at vide, hvordan det hele hang sammen.

Julius wa farr mæ'r aa faatæ·l. Han saat sæ godt te ræ't i æ Stu'el aa ga sæ te'r aa rø·g o hans Pi·ef. Fli·er a dem·, dæ so' næst ve wos, haaj hi'el glemt aa sna'k for aa lo't te Juliusses Historri. Da han no holdt ind·, æ dæ·n Mand dæ sæjer: – Ja, naar dæ ski'er nøj, aa a æ mæj i'er aa saa sjæl æ baa'g at'ter ka kom te'r aa faatæ·l er, saa æ a skam osse en faa·le Kaa'l, te engen ka sto' sæ for. Da han haaj saa'j de, sluk han en Skran'ni op aa so te vi ander, lisom han vild sej: – Wa de e't godt saa'j? No töt a, te de ku væ ve'æ Ti, te a ga mi Besyw mæj i æ Law, aa sejer saa: – Hwa Julius hæ·r faatæ·ler ska nok sæ·r. Dengaang de ski·e, bløw dæ snak'ker en hi'el Di'el om er. Mi Hosbond wa te Mar'ken den Daa', han haaj troffen aa sjæt er de hiele. Han kam hjem aa faato·l er, aa de wa, lissom vi no haa hør er. Dæ bløw saa'j næst at'ter, te Frands Tarp gik aa wa ræssen i æ Hue i fli·er Daw· at'ter.

– A kinder hejsen godt Frands. A trowwer de passer, hwa Folk sej'er, te han gor te Mar'ken for aa kom te'r aa slaa·s. Saa tæster han den an, som han no haa udsjæt, sejer nower U'er te en aa lawer saa o, lissom han ska vær bløwwen faanær·mt a jen. Aa fa·r en ve'r a nowwer Teng aa sejj, saa for en en Næw·. Mi Hosbond mi'en no, te sind· han wa i Law mæ Julius, haa han e't waat slæt saa koldhøgen, som han wa fa·r. Frands æ jo nøj ælder ind nowwer a wos. I hans ong· Daww wa han nok en flot Kaa'l, at'ter hwa di sejer. Æ Piger ku ves nok godt li· ham. Han wa ves osse ve'r aa vær forlowwer mæ Kjæsten i æ Søndergord, men de fæk Æend a jen Gaang, aa de wa da hans Skyld.

Julius var færdig med at fortælle. Han satte sig godt til rette i stolen og gav sig til at ryge på sin pibe. Flere af dem, der sad ved siden af os, havde helt glemt at snakke for at lytte til Julius's historie. Da han nu holdt inde, er der en mand, der siger: – Ja, når der sker noget, og jeg er med i det og så selv bagefter kan komme til at fortælle det, så er jeg skam også en pokkers karl, som ingen kan stå sig for. Da han havde sagt det, slog han en latter op og så på vi andre, ligesom han ville sige: – Var det ikke godt sagt? Nu syntes jeg, at det kunne være ved tiden, at jeg gav mit besyv med i selskabet, og siger så: – Hvad Julius her fortæller skal nok være rigtig. Dengang det skete, blev der snakket en hel del om det. Min husbond var til marked den dag, han havde tilfældigvis set det hele. Han kom hjem og fortalte det, og det var ligesom, vi nu har hørt det. Der blev sagt bagefter, at Frands Tarp gik og var ophovnet i hovedet i flere dage efter.

– Jeg kender ellers godt Frands. Jeg tror, det passer, hvad folk siger, at han tager til marked for at komme til at slås. Så antaster han den, som han nu har udset, siger nogle ord til ham og får det til at se ud, ligesom han skal være blevet fornærmet af vedkommende. Og før man ved af nogen ting at sige, så får man en næve. Min husbond mener nu, at siden han var i lag med Julius, har han ikke været slet så kålhøgen, som han var før. Frands er jo noget ældre end nogen af os. I sine unge dage var han nok en flot karl, efter hvad de siger. Pigerne kunne vistnok godt lide ham. Han var vist også ved at være forlovet med Kirsten i Søndergård, men det fik ende på én gang, og det var da hans skyld.

– De wa en Søn-de At'termeije, dæ wa sammelt nowwer ong Folk hen i Østergord. Frands Tarp wa dær, aa Kjæsten wa dær osse. Di wa ve'r aa "staa En'k" o'p o æ Awerr, aa som de gor albedst, saa ga Frands sæ te'r aa gjør Nar ad Kjæsten, osse ret groww. Di ong Folk, dæ wa dær aa hø'r o'er, di bløw hi'el stell ve'r. Te Kjæsten bløw har·mt, ka en jo nok faastaa. Hun vild ha gon hjem mæ de samm. Men saa gik Line Østergord, hind dæ no æ mi Marmuer, hen te hind aa tuk hind onder æ Aa·rm aa fæk hind mej ind aa snakker godt for hind. – A ka jo nok faasto, saaj hun te hind, te atter dæhæ'r, saa ka æ et blyw jær ander tow. Men no mo du e't ro·l øwwer de. Han haar mest mi·er, ind du haar.

Kjæsten haa'er hejsen godt, sejer mi Marmuer, hun haa besøjt hind faa et saamøj læng sind·. Hind· aa hinde Mand haar en raar Hjemmen op i Salling. Di haaj tow Pigger, saamøj en Par hwælle Smaapigger, saa·j mi Marmuer. Naar Frands Tarp haa'er, som han haa'er, saa æ de hans ejen Skyld. Han wa jennest Søn i Na·r Tarp. Han ku ha hat er nøj bejjer.

Da a haaj faato'l dæhær, saa wa a ve'r aa læt o mæ for aa go', men e't de a mo't. – De·r som de wa ildfat mæ dæ, saa·j di te mæ. De ka væ·r, dæ æ nowwer dæ urnfor, dæ venter at'ter dæ? A vild et læ mæ sej nowwer Teng o, aa saa bløw a sejjen. Vi so' no aa kam te'r aa sna'k om waa Hjemejn. A kam da i hwer Fald te'r aa sej te Kræjsten, te a ku da hø'r o hans Sprog, te han e't wa øster fræ. – Saa-aa, sejer han saa, æ mi

---

– Det var en søndag eftermiddag, der var samlet nogle unge folk henne i Østergård. Frands Tarp var der, og Kirsten var der også. De var ved at lege to mand frem for en enke oppe på ageren, og som det går allerbedst, så gav Frands sig til at gøre nar af Kirsten, også ret groft. De unge folk, der var der og hørte på det, de blev helt stille ved det. At Kirsten blev ked af det, kan man jo nok forstå. Hun ville være gået hjem med det samme. Men så gik Line Østergård, hende der nu er min madmoder, hen til hende og tog hende under armen og fik hende med ind og snakkede godt for hende. – Jeg kan nok forstå, sagde hun til hende, at efter dette her, så kan det ikke blive jer to. Men nu må du ikke græde over det. Han har mistet mere, end du har.

Kirsten har det ellers godt, siger min madmoder, hun har besøgt hende for ikke ret længe siden. Hun og hendes mand har en rar lille ejendom oppe i Salling. De havde to piger, rigtig et par livlige småpiger, sagde min madmoder. Når Frands Tarp har det, som han har det, så er det hans egen skyld. Han var eneste søn i Nørre Tarp. Han kunne have haft det noget bedre.

Da jeg havde fortalt dette her, så var jeg ved at lette på mig for at gå, men ikke om jeg måtte. – Det er, som om det var ildfat med dig (dvs. som om du sidder på nåle), sagde de til mig. Det kan være, der er nogen der udenfor, der venter efter dig? Jeg ville ikke lade mig sige nogen ting på, og så blev jeg siddende. Vi sad nu og kom til at snakke om vores hjemegn. Jeg kom da i hvert fald til at sige til Kresten, at jeg kunne da høre på hans

Sprog et gouge nok? – Jaaw, huha ær'en da saa, swaa·r a, den æ da lis-saa gu'e som min·, men a ka hør, te du sejer: Bou'ger, Jou'ger, stou'ger, gou'ge, nei'ger, hei'gel, Kei'gel aa møj mi·er a den Slaw·. A sejer Bu'er, Ju'er, stu'er, gu'e, ni'er, hi'el, Ki'el. A ka hør, te du æ Vester fræ. – Ja, de æ ret nok, sejer han saa Kræjsten. A æ no fræ Si·r, aa hwa den Slaws Ou'ger angor, saa gor æ "Sproggræns" neiger gjem-mel Si·r Sown. I de østes aa æ Sown, dæ·r udtaaler di dem Ou'ger, lis-som I gjør, men a æ no fræ de væ·stes a Si·r, aa dæ·r udtaales di sørn, som du no haa læ mæ hør, te a gjør, aa sørn blywer di udtal' i de væ·stes a Jylland hiel te æ Haw'.

Krejsten spu·er wos om vi e't vest aa'n Mand aa sej·, dæ vesnok for en Par O'r sind· wa fløt fræ Si·r aa nok sku vær kommen jen heller anden Ste hen o waa Ejn aa wa bløwwen gywt mæ·n Enkkuen. Hans Nawn wa Andres Thomsen. Vi mi·en e't, te vi kjæ·n nowar mæ den Nawn. – How·e, bi en bet'te Graa·nd, sejer saa Julius, de æ jo Dres Susanne, jaaw, ham kinder a skam godt. De æ jo waa Nabo. De æ Susannes Mand. Ja, Susanne hi·er hun, a ve'r saamænd e't ander Navn te hind·. Hun wa En'k vesnok i fli·er O'r. Da Dre's saa kam aa gywt sæ mæ hind, bløw han kaaldt Dres Susanne, aa den Nawn haa han sommen e't nøj imo·r. Faaresten ka I Si·rbuerr godt væ ham bekjæ'nd. Han æ jo e't hiel ong, men I ka trow, han æ majte. – Hwa ska a mæ·n Kaa'l te, sejer han, a æ o mi bedst Maa·r.

---

sprog, at han ikke var øster fra. – Så-å, siger han så, er mit sprog ikke godt nok? – Jo, uha er det da så, svarede jeg, det er da lige så godt som mit, men jeg kan høre, at du siger "Bou'ger, Jou'ger, stou'ger, gou'ge, nei'ger, hei'gel, Kei'gel" (= bord, jord, stor, god, ned, hel, kedel) og meget mere af den slags. Jeg siger "Bu'er, Ju'er, stu'er, gu'e, ni'er, hi'el, Ki'el". Jeg kan høre, at du er vester fra. – Ja, det er rigtig nok, siger han så, Kresten. Jeg er nu fra Sir, og hvad den slags ord angår, så går "sproggrænsen" ned gennem Sir sogn. I det østligste af sognet, der udtaler de de ord, ligesom I gør, men jeg er nu fra det vestligste af Sir, og der udtales de sådan, som du nu har sagt, at jeg gør, og sådan bliver de udtalt i det vestligste af Jylland helt til havet.

Kresten spurgte os, om vi ikke kendte en mand, der vistnok for et par år siden var flyttet fra Sir og nok skulle være kommet et eller andet sted hen på vor egn og var blevet gift med en enke. Hans navn var Andreas Thomsen. Vi mente ikke, at vi kendte nogen med det navn. – Hov, vent et øjeblik, siger så Julius, det er jo Dres Susanne, jo, ham kender jeg skam godt. Det er jo vores nabo. Det er Susannes mand. Ja, Susanne hedder hun, jeg ved såmænd ikke andet navn til hende. Hun var enke, vistnok i flere år. Da Dres så kom og giftede sig med hende, blev han kaldt Dres Susanne, og det navn har han såmænd ikke noget imod. Forresten kan I Sirboere godt være ham bekendt. Han er jo ikke helt ung, men I kan tro, han er stærk. – Hvad skal jeg med en karl til, siger han, jeg er i min bedste alder.

– Da Susanne wa En'k, gik er et saa godt for hind, de wa jo heller et aa faalaang. Dem sidst Kaa'l hun haa·j, wa hun et saa heldig mæj. Hinde Naboer vild godt hjælp hind en bet'te Graa'nd. Æ Kaa'l, dæ wa i Rasgord fa·r mæ, wa engaang imell omm aa gjør en Bi'er for hind. Niels, mi Hosbond, hjalp osse sjæl' mæ flier Teng. Han gjo·r hinde Handler, aa han so· osse møj a hinde Ku'er. De wa ves e't altid li·g skjøn. En bet'te Graand aparte æ hun jo. Sørn wa æ jen Gaang, hun haa·j en Kow, dæ sku væk. Den fæk Niels saa so'l te Jens Rysborr. De wa hun osse møj glaa ve, lu er te, men saa æ dær alti Folk, dæ ska sna'k baagat'ter. Kasper Kap, som di kaalder ham, saaj te hind·, te han tø't de wa le'tle hun haaj faat for æ Kow. Jaa·w han mien no, te en ku ha kost indda en bet'te Graa'nd mier.

– Hun begynd· saa aa klaw· sæ: – Haaj a li·g hat mi Kow ijen, saa ku a nok ha ondvet de Smu·l Peng, en kost. Niels bløw ve æ Send, da han hø·r dæhæ'r Snak. Han gik hen te Jens Rysborr aa saa·j sørn aa sørn te ham, aa han ku wol et tenk' sæ aa gjør æ Hand'el tebaa·g. – Noo, saa·j han Jens Rysborr, a plejer hæjsen e't aa gjør Drenghandler, men vel Susanne gja·r ha hinde Kow' ijen, ja saa faa mæ gja·r. A töt de wa en stywle Pris, a ga for æ Skrall. Dæ æ fi·r Monerr te·n ska kall, aa·n æ allere· ve'r aa væ si'en. Jaaw, læ bare Susanne fo hinde Kow ijen. Aa de fæk hun.

(fortsættes)

– Da Susanne var enke, gik det ikke så godt for hende, det var jo heller ikke at forlange. De sidste karle hun havde, var hun ikke så heldig med. Hendes naboer ville godt hjælpe hende lidt. Karlen, der var i Rasgård før mig, var engang imellem omme og gøre et stykke arbejde for hende. Niels, min husbond, hjalp også selv med flere ting. Han ordnede hendes handler, og han såede også meget af hendes korn. Det var vist ikke altid lige skønt. En smule aparte er hun jo. Sådan var der engang, hun havde en ko, der skulle væk. Den fik Niels så solgt til Jens Rysborg. Det var hun også meget glad for, lod det til, men så er der altid folk, der skal snakke bagefter. Kasper Kap, som de kalder ham, sagde til hende, at han syntes, det var lovlig lidt, hun havde fået for koen. Jo, han mente nu, at den skulle have kostet endda en smule mere.

– Hun begyndte så at klage sig: – Havde jeg bare haft min ko igen, så kunne jeg nok have undværet den smule penge, den kostede. Niels tog en beslutning, da han hørte den her snak. Han gik hen til Jens Rysborg og sagde sådan og sådan til ham, og han kunne vel ikke tænke sig at gøre handlen tilbage. – Nåå, sagde han, Jens Rysborg, jeg plejer ellers ikke at gøre drenghandler, men vil Susanne gerne have sin ko igen, ja så for mig gerne. Jeg syntes, det var en temmelig høj pris, jeg gav for den elendige ko. Der er fire måneder til den skal kælte, og den er allerede ved at være gold. Jo, lad bare Susanne få sin ko igen. Og det fik hun.

